

Zbirka plemiških portretov Jožefa Breznika s Koga pri Ormožu in njen osrednji del Galerija Dienerspergiana

Boris Golec

Prof. dr. Boris Golec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana,
bgolec@zrc-sazu.si, ORCID ID: 0000-0003-0367-0141

Izvleček

Zbirka plemiških portretov Jožefa Breznika s Koga pri Ormožu in njen osrednji del Galerija Dienerspergiana

1.01 Izvirni znanstveni članek

Narodni muzej v Ljubljani je leta 1934 od Jožefa Breznika, posestnika na Kogu pri Ormožu, kupil zbirko 39 plemiških portretov iz zapuščine Antonije Kofler, rojene baronice Dienersperg, nekdanje lastnice Breznikove kupljene posesti. Polovica portretov je izvirala od rodbine Dienersperg z Dobrne pri Celju, druga polovica pa od baronov Adelsteinov iz dvorca Dobrnica pri Dobrni, od koder je bila Antonijina babica. Antonijin ded Franc Ksaver baron Dienersperg, graščak na Dobrni in Dobrnici, je dal tisti del portretov, ki se je nahajal v dvorcu Dobrna, okoli leta 1832 opremiti z enotnimi napisi. Gre za 16 portretov štajerskih in kranjskih Dienerspergov ter dva portreta sorodnikov iz rodbin Hohenwart in Straßberg, ki smo jih poimenovali s skupnim imenom Galerija Dienerspergiana. Na njih je podpisan samo en slikar, doslej komaj znani Andrej Peric, eden pa naj bi prikazoval Regino Konstancijo pl. Dienersperg, dolgo pozabljeno najmlajšo hčer polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja.

Ključne besede: Jožef Breznik, portretna galerija prednikov, oljne slike, grad Dobrna, rodbina Dienersperg, rodbina Adelstein, rodbina Valvasor, rodbina Hohenwart, rodbina Straßberg, slikar Andrej Peric

Abstract

Jožef Breznik's Collection of Aristocratic Portraits in Kog and its Core Component, the *Galeria Dienerspergiana*

1.01 Original scientific article

In 1934, the National Museum in Ljubljana purchased a collection of thirty-nine noble portraits from Jožef Breznik, a landowner at Kog near Ormož. The paintings were part of the estate of Antonia Kofler, née Baroness Dienersperg, the former owner of Breznik's property. Half of the portraits came from the Dienersperg family from Dobrna near Celje and the other half from the Barons Adelstein from the Dobrnica Mansion near Dobrna, where Antonia's grandmother came from. In about 1832, Antonia's grandfather, Baron Franz Xaver Dienersperg, the owner of the Dobrna and Dobrnica mansions, added uniform inscriptions to the portraits at Dobrna. These were the sixteen portraits of Styrian and Carniolan Dienerspergs and two portraits of their relatives from the Hohenwart and Strassberg families, which were given the collective name *Galeria Dienerspergiana*. A single painter is signed, the hitherto little-known Andreas Peric. One of the earlier oil paintings was believed to be the portrait of Regina Constantia von Dienersperg, the long-forgotten youngest daughter of the Carniolan polymath Johann Weikhard von Valvasor.

Keywords: family portrait gallery, oil paintings, Dobrna Manor, Dienersperg family, Adelstein family, Valvasor family, Hohenwart family, Straßberg family, painter Andreas Peric

Leta 1934 je ljubljanski Narodni muzej kot eno večjih in pomembnejših portretnih zbirk pridobil 39 portretov iz hiše (vele)posestnika Jožefa Breznika (1879–1945) na odmaknjenem Kogu pri Ormožu.¹ V tem času, ko so bili slovenski gradovi še nepožgani in neizropani, tovrstnih predmetov v njih ni manjkalo, presenetljivo pa je, da se jih je toliko znašlo v rokah posestnika, ki ni bil zbiratelj in je živel daleč od pomembnih gradov in še dlje od nekdanjih domovanj plemiških oseb, upodobljenih na portretih v njegovi lasti.

V muzealski in umetnostnozgodovinski stroki se je za portrete uveljavilo ime zbirka (portretov) Jožeta Breznika;² Jožeta in ne Jožefa zato, ker se je tako dosledno podpisoval v stikih z Narodnim muzejem. V resnici je poimenovanje zbirka lahko zavajajoče, saj implicira Breznikovo zbirateljstvo in zbirko kot plod tega. Dejansko je šlo za zapuščino, ki je v roke Jožefa Breznika, davčnega uradnika s Ptuja, in njegove žene Amaliije, rojene Skuhala (1884–1941), prišla leta 1916, ko je Amalija nekdanjo Koflerjevo posest na Kogu kupila od okrajnega zdravnika dr. Jožefa Špešiča. Ta jo je leto poprej oporočno dobil za Ludvikom Koflerjem ml. (1876–1914), svojim pacientom, ki je umrl brez potomcev nekaj mesecev pred očetom Ludvikom st. (1843–1914). Mlada družina zakoncev Breznik (tedaj še Wresnik) se je sredi prve svetovne vojne preselila na Koflerjevino, kjer je po stenah viselo več deset plemiških portretov, dediščina Antonije Kofler, rojene baronice Dienersperg (1855–1908), soproge Ludvika Koflerja st. Kot se je pokazalo, je portrete spravil na Kog njen oče Anton Aleksander (Aleks) baron Dienersperg (1820–1889), obubožani plemič in nekdanji častnik,³ ki jih je podedoval po zgodaj umrlem bratu Ferdinandu (1817–1853), do leta 1851 graščaku na Dobrni in Dobrnici pri Celju.⁴

Na možnost povezave med Jožefom Breznikom in rodbino Dienersperg je v literaturi najverjetneje prvi opozoril Ferdinand Šerbelj leta 2005: »Kako so te slike zašle v ta konec Slovenije, bo najbrž ostala uganka. Jedro zbirke verjetno izhaja iz posesti baronov Dienerspergov, saj glavnino portretov sestavlja petnajst upodobitev članov te rodbine.«⁵

Zbirka kot taka je pritegnila večjo pozornost, potem ko se je leta 2007 izkazalo, da naj bi eden od portretov predstavljal Regino Konstancijo pl. Dienersperg (1689/92–1755), pozabljeno hčer polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693),⁶ in da je med portretiranci še več drugih polihistorjevih potomcev. Pot do povezave s Koflerji in Brezniki je bila s tem odprta.

Skoraj polovica ali 16 od 39 portretov, ki jih je Jožef Breznik leta 1934 prodal Narodnemu muzeju, prikazuje člane rodbine Dienersperg. Skupaj s še dvema portretoma so vsi dobili enotne napise, kar priča o sistematičnem posegu v del zbirke, ki smo ga zato poimenovali s skupnim imenom Galerija Dienerspergiana. Druga polovica ter dva ali trije portreti neznanih upodobljenk so, kot je pokazala identifikacija oseb, prišli v roke Dienerspergov, Koflerjev in nazadnje zakoncev Breznik iz zapuščine baronov Adelstein.

¹ Nakup zbirke je bil doslej zelo na kratko obravnavan oziroma omenjen v: *Krajevni leksikon Dravske banovine*, 504; Šerbelj, "Portreti goriških Attemsov," 357–58; Horvat, "Dr. Josip Mal," 428; Golec, "'Der Hudič ist hier zu Hause,'" 71; Golec, "Ludvik Kofler," 42–43.

² Šerbelj, "Portreti goriških Attemsov," 357; Horvat, "Dr. Josip Mal," 428; Horvat in Kos, *Zbirka slik*, 126, 181, 184–85.

³ Golec, "'Der Hudič ist hier zu Hause,'" 66–70.

⁴ Golec, "Dobrna – eno stoletje," 445–47.

⁵ Šerbelj, "Portreti goriških Attemsov," 358. Avtor v opombi dodaja: »Med drugimi portreti so poleg štirih Attemsov še portreti Adelsteinov (3) ter po en portret Gaisrucka, Dindla [sic!], Hohenvarta, Kaltenhausa in še deset neznanih oseb.« O slikah članov rodbine Attems v Breznikovi zbirki je menil, da so vanjo najbrž prišle po zbirateljski poti. – *Krajevni leksikon Dravske banovine* iz leta 1937 (504) govori samo na splošno o prodanih oljnih slikah »nekd. plemenitaških rodbin«.

⁶ Golec, "Polihistor J. V. Valvasor," 91.

Breznikova zbirka je bila tako sestavljena iz dveh delov oziroma iz dveh zapuščin, ki sta se na skupnih lokacijah najverjetneje znašli šele po letu 1851, ko je Ferdinand baron Dienersperg prodal Dobrno in Dobrnico ter se preselil v Gradec. Galerijo Dienerspergiano je okoli leta 1832 na Dobrni uredil njegov oče Franc Ksaver baron Dienersperg (1773–1846), drugi del, ki ga pogojno lahko imenujemo Galerija Adelsteiniana, pa je bil dediščina njegove žene Antonije, rojene baronice Adelstein (1782–1845), iz sosednjega dvorca Dobrnica pri Dobrni.⁷

T. i. zbirka Jožeta Breznika že vse od prodaje Narodnemu muzeju ni več zaključena celota, saj je bila takoj uvrščena v muzejske zbirke, večino portretov pa je muzej po drugi svetovni vojni (1946/47) odstopil Narodni galeriji.⁸ Zbirka kot taka morda tudi zaradi razbitosti doslej ni doživela samostojne obravnave, ampak je bila vedno le kratko omenjana v razstavnih katalogih, zbornikih, člankih in v zadnjem času tudi v monografijah. V različnih umetnostnozgodovinskih prikazih so se največkrat pojavljali posamezni portreti, pri čemer za prenekatero portretirano osebo ni bilo znanega več kakor pripadnost določeni plemiški rodbini (Dienerspergom, Adelsteinom idr.), pogosto niti ne razvozlašeno osebno ime in še manj zgodovinski kontekst.⁹ Portreti so postali deležni večje pozornosti po odkritju sorodstvene povezave Dienerspergov z Valvasorjem (2007), vendar le kot ilustrativno gradivo h genealoškim raziskavam Valvasorjevega potomstva in rodbine Dienersperg.¹⁰ Samo fragmentarno je bila pri tem osvetljena pot portretov iz Galerije Dienerspergiane do današnjih hranišč – Narodnega muzeja Slovenije in Narodne galerije. To vprašanje je bilo obravnavano v zadnji raziskavi, katere namen je bil identificirati današnje hranišče in inventarno številko za vseh 39 portretov ter ugotoviti, koga prikazujejo in kako bi lahko prišli v roke Dienerspergov oziroma Adelsteinov.

Med raziskovanjem Valvasorjevega potomstva je bilo na podlagi okrajšav in letnic na portretih identificiranih več oseb iz rodbin Dienersperg in Adelstein, za katere se je dotlej vedelo le, da so pripadale eni od teh dveh rodbin, medtem ko so njihova osebna imena ostajala nerazvozlašena.¹¹ Niso pa bili v genealoško obravnavo pritegnjeni drugi portreti iz Breznikove zbirke, najsi je šlo za osebe z znanim (imenom in) priimkom ali za portretirane neznance.

V pričujočem prispevku se bomo omejili na dve problematiki: na pridobitev Breznikove zbirke v Narodni muzej ter na genezo in vsebino njenega osrednjega dela, Galerije Dienerspergiane. Drugi del zbirke, portreti iz zapuščine rodbine Adelstein, bo predmet samostojne obravnave.¹² Treh portretov z upodobljenimi neznanimi ženskami pa doslej ni bilo mogoče izslediti, tako kot je pogrešan en portret iz Galerije Dienerspergiane.

Preden se posvetimo vsebini osrednjega dela Breznikove zbirke, se kratko ustavimo pri samih Dienerspergih. Ta relativno mlada plemiška rodbina je bila pred nekaj leti (2016 in 2017) deležna dveh dokaj poglobljenih obravnav.¹³ V obeh je bila kot ilustrativno gradivo objavljena tudi večina

⁷ Golec, "Dobrna – eno stoletje," 440–41, 445.

⁸ O tem več v nadaljevanju.

⁹ O dosedanjih objavah gl. v nadaljevanju pri vsakem posameznem portretu.

¹⁰ Gl. zlasti Golec, *Valvasor: Njegove korenine*; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 55–77; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*.

¹¹ Golec, "Valvasorjevo neznanu potomstvo," 2: 297, 310; Golec, "Dobrna – eno stoletje," 428, 435; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 259, 277; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 89, 91, 103, 114.

¹² V ta sklop sodi 18 portretov – trije v Narodnem muzeju Slovenije (NMS, inv. št. 1545, 17798 in 17799) in 15 v Narodni galeriji (NG S 712, 727, 728, 879, 881, 912, 918, 920, 921, 922, 923, 924, 930, 933, 934).

¹³ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 55–77, 304–07 (rodovni debli Dienersperg I in Dienersperg II); Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, zlasti 12–19. Gl. tudi genealoški prikaz rodbine iz leta 2020 v: Naschenweng, *Der landständische Adel*, [461–65].

portretov iz Galerije Dienerspergiane. Na tem mestu bomo predstavili samo nekaj glavnih značilnosti v začetku 20. stoletja ugaslega rodu, ki je svoj nagli zaton doživel že pol stoletja prej, sredi 19. stoletja.

Dienerspergi¹⁴ so bili precej tipična zgodnjenovoveška plemiška rodbina, ki je slovenski prostor zaznamovala s svojo aktivno prisotnostjo od konca 16. do srede 19. stoletja in je po moški strani izumrla leta 1905. Izvirala je od Janeza (Hansa) Dienerja, leta 1587 poplemenitenega gradiščana ljubljanskega gradu, predikat Dienersperg pa je dobila šele leta 1636, pet let po sprejemu dveh bratov v kranjske deželne stanove. Z omenjenima bratoma Janezom Jurijem (1600–1652) in Ditrihom (ok. 1607–1667) se je rodbina razdelila na dve veji, kranjsko in štajersko. Zadnja je kmalu postala pomembnejša in veliko bolj razvejena od že leta 1764 po moški strani ugasle kranjske veje. Veji sta se sorodstveno znova povezali leta 1732 s poroko med daljnima sorodnikoma, štajerskim Petrom Dominikom (1699–1764) in kranjsko Jožefo Katarino (1712–1769), katerih dom je bil dvorec Ponikva pri Šentjurju. Od njunih desetih sinov jih je devet leta 1766 skupaj s stricem Donatom Alojzijem (ok. 1701–1775) in njegovim potomstvom dobilo baronski naslov, kar pet jih je pristalo v častniški uniformi, samo eden, Franc Ksaver Avguštin (1742–1814), pa je nadaljeval Dienerspergov rod. Avguštin se je priženil na Dobrno pri Celju, kjer je namesto starega dobrnskega gradu zgradil baročni dvorec kot novi dom te rodbinske veje. Prek porok in daril so se na Dobrno stekli vsi portreti Galerije Dienerspergiane, ki jim je okoli leta 1832 dal končno obliko z enotnimi napisi Avguštinov sin baron Franc Ksaver (1773–1846), sicer tudi avtor rodbinske kronike in spominov (1835). Iz sosednjega dvorca Dobrnica pri Dobrni je izhajala njegova žena Antonija baronica Adelstein (1782–1845), katere dediščina predstavlja drugi korpus portretov Breznikove zbirke, upodobitve članov rodbine Adelstein in njihovih sorodnikov.

Vijugava, eno stoletje dolga pot portretov od Dobrne do Ljubljane

Kolikor je znano, pred sredo 19. stoletja obstoj niti enega konkretnega portreta iz poznejše Breznikove zbirke ni dokumentiran s pisnim virom. Kot bomo videli v nadaljevanju, so v več zapuščinskih inventarjih na splošno popisani (družinski) portreti in njihovo število, ne pa, koga predstavljajo. Tudi ko je Ferdinand baron Dienersperg leta 1851 prodal dvorca Dobrna in Dobrnica z dominikalno posestjo Francu Antonu Kolowratu grofu Liebsteinskemu, v kupoprodajnih pogodbah ni posebej govora o slikah, ampak le, da so iz prodaje izvzeti oprema, obleka, knjižnica ter poslovne knjige in spisi.¹⁵

Pred letom 1931, ko je dom (vele)posestnika Jožefa Breznika na Kogu pri Ormožu obiskal konservator dr. France Stelè, imamo o slikah samo dva konkretna podatka. Še ta dva se nanašata vsak samo na en portret, zapisana pa sta bila po spominu in z večdesetletno časovno distanco. Prvi podatek je iz leta 1861 v rokopisni genealogiji Dienerspergov in Adelsteinov izpod peresa domoznanca Franca viteza Gadolle (1797–1866), nečaka Franca Ksaverja barona Dienersperga. Kot pravi Gadolla, je »svojčas« skupaj z drugimi portreti visel v dvorcu Dobrnica portret opata Dienersperga.¹⁶ Cerkevni zgodovinar Ignac Orožen pa je leta 1884 pri opisu gradu Ekenštajn in dvorca Gorica pri Velenju v opombi zapisal, da je bil leta 1854 v dvorcu Brdce pri Mozirju v posesti (*unter der Inhabung*) Antona

¹⁴ V 19. stoletju se je uveljavila oblika Dienersberg namesto tradicionalne Dienersperg; gl. Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 32–33.

¹⁵ Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (AT StLA), Steiermärkische Landtafel, LT II, Urkundensammlung 1851, No. 2370, 20. 6. 1851 in 26. 6. 1851.

¹⁶ AT StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 917, fol. 1. Prim. Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 46.

[Aleksa] barona Dienersperga portret leta 1636 rojenega Janeza Baltazarja pl. Gabelkovna. Orožnov podatek o imetniku in objavljeni napis na sliki pričata, da gre za portret iz Breznikove zbirke, ki je spadal med Adelsteinove portrete. Nanj je Orožen opozoril zaradi sorodstvene povezave Dienerspergov z Gabelkovni: mati barona Antona Aleksa Dienersperga je bila rojena baronica Adelstein, mati (njenega očeta) Antona Karla barona Adelsteina pa Marija Konstancija, rojena pl. Gabelkoven.¹⁷

Dvorec Brdce in bližnje Lešje je 20. septembra 1852, 15 mesecev po prodaji podedovanih dvorcev Dobrna in Dobrnica, kupil Ferdinand baron Dienersperg, ki je tedaj že živel v Gradcu, bil sveže oženjen in je nepričakovano umrl za tifusom le nekaj mesecev pozneje, 8. februarja 1853. Portrete je Ferdinand najbrž nekaj časa še pustil v obeh prodanih dvorcih. V Brdce so morali priti v zadnjih mesecih leta 1852 ali v začetku leta 1853. Za prevzem obeh dvorcev, Brdc in Lešja, v svojo last so se po Ferdinandovi smrti potegovali njegovi sorojenci – dva brata, med njima omenjeni Anton Aleks, in tri sestre –, vendar zaradi hipotek brez uspeha, tako da sta bili obe posesti leta 1858 prodani.¹⁸ Tedaj, če ne že kaj prej, so tudi portreti, ki jih je očitno (v celoti) prevzel Anton Aleks, zapustili Brdce. Da so pripadli njemu, čeprav ni bil starejši od brata Janeza Nepomuka (1818–1885), je zelo logično. Za razliko od neporočenega brata, ki je trpel za psihičnimi težavami, bil že pri triinidesetih upokojen kot nadporočnik in je nazadnje umrl v umobolnici, je Anton Aleks imel družino ter sina naslednika Ferdinanda ml. (1850–1905); s sinovo smrtjo je rod baronov Dienerspergov po moški strani pol stoletja pozneje izumrl.¹⁹

Pot portretov od Brdc pri Mozirju do odročnega slovenskogoriškega Koga, kamor se je poročila Antonija (1855–1908), hči Antona Aleksa in sestra Ferdinanda ml., lahko z veliko verjetnostjo rekonstruiramo samo glede na življenjske postaje tega ubužanega barona, nekdanjega častnika brez lastnega doma in prave zaposlitve. Anton Aleks, ki je leta 1848 kot aktivni podporočnik zapustil avstrijsko vojsko,²⁰ se je s svojo neplemiško ženo Karolino (Charlotte) (1819–1882), pastorko Marijo Sonnewend (1847–1895) in komaj rojenim sinom Ferdinandom med letoma 1850 in 1852 iz ženine moravske Jihlave preselil v Gradec ter tam s krajšima prekinitvama ostal tri desetletja. Živel je skromno od oporočnega volila leta 1853 umrlega brata Ferdinanda, najprej kratek čas v lastni hiši in nato v najetih stanovanjih. Vmes je družina dvakrat za nekaj časa zapustila Gradec, prvič v šestdesetih letih in drugič za več let v sedemdesetih, ko sta starša hčerko Antonijo pospremila na šolanje na Dunaj. Ta se je tam po končanem konservatoriju leta 1876 omožila s posestnikom Ludvikom Koflerjem st. (1843–1914) s Koga, s katerim se je naprej preselila v Gradec in nato kmalu po rojstvu sina Ludvika Koflerja ml. (1876–1914) na Kog. Zakonca Dienersperg sta se v Gradec vrnila šele spomladi 1879, portreti pa so bili v njunem dunajskem obdobju najverjetneje deponirani nekje v Gradcu. Ko je baronica Karolina Dienersperg čez tri leta in pol preminila – 20. septembra 1882 v Ormožu (na obisku) pri svoji hčeri iz prvega zakona Mariji Sonnewend, poročeni s slovenskim narodnjakom in notarjem dr. Ivanom Geršakom (1838–1911) –, se je 62-letni Anton Aleks zelo hitro za vedno poslovil od Gradca. Če portretov ni poslal k hčeri in zetu na Kog že dotlej, se je to zgodilo jeseni 1882. Samo dva tedna po ženini smrti se je namreč, kot priča prijavno-odjavna knjiga mesta

¹⁷ Orožen, *Das Bisthum*, 5: 161. Od Orožna, ki je bil v letih 1854–1865 župnik v Mozirju, bi pričakovali, da bo v svoji monografiji o gornjegrajski dekaniji obravnaval tudi dvorec Brdce (Wurzenegg), a ga ni; prim. Orožen, *Das Bisthum*, 2.

¹⁸ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 211–12.

¹⁹ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 214–15, 233–34.

²⁰ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 199, 206, 210.

Gradec, 6. oktobra ali takoj zatem odselil v Ormož (kar se bolj verjetno nanaša na ormoški sodni okraj kakor na samo mesto). Vse kaže, da ni stalno živel pri pastorki Geršakovi v Ormožu, kjer je umrl 10. januarja 1889, ampak pri Koflerjevih na Kogu. Tam se je tudi ohranila njegova zapuščina: Dienerspergova rodbinska kronika z očetovimi in njegovimi spomini ter mapa zapisov, risb, skic, zemljevidov, drobnih tiskov, načrtov, avtorskih pesmi in drugega raztresenega gradiva.²¹

Hči Antonija Kofler, ki je vse to podedovala in bila tudi lastnica Koflerjevine, je preživela zadnjega barona Dienersperga, svojega brata Ferdinanda, umrlega na poročni dan v Budimpešti, in zapustila samo neporočenega sina Ludvika Koflerja ml. Ta je imel očitne težave z alkoholom, bil dvakrat razglašen za razsipneža in postavljen pod skrbništvo, a se mu je slednjega obakrat uspelo otresti. Oče Ludvik st., ki je sina preživel le za nekaj mesecev, je imel pri hiši zagotovljeno zgolj dosmrtno oskrbo, vse sinovo imetje pa je z oporoko, kot rečeno, dobil okrajni zdravnik dr. Špešič in ga leta 1916 prodal Amaliji Breznik.²²

Zakonca Jožef in Amalija Breznik sta dobro vedela, kdo so bili Dienerspergi, saj naj bi bila Amalija pred poroko leta 1910 pri Koflerjevih v službi. Če nič drugega, so se Breznikovi o Dienerspergih lahko poučili iz rodbinske kronike Franca Ksaverja barona Dienersperga, ki so jo našli v kupljeni hiši in jo odstopili Muzejskemu društvu na Ptuj. Kroniko sta dopolnjevala še avtorjev sin Anton Aleks in njegov zet Ludvik Kofler st.²³ V njej so Brezniki lahko našli več imen upodobljencev na portretih, ki so viseli po sobah njihove hiše, identiteto nekaterih pa bi lahko z nekaj truda razvozlali tudi iz okrajšav in grbov. A s tem se najbrž ni nihče posebej ukvarjal. Prej bi se tega lotili ptujski muzealci, če bi seveda tudi portretna zbirka prišla v njihove roke in ne v ljubljanski Narodni muzej. Tako pa je pisni vir o portretirancih ostal ločen od zbirke, ki so jo za povrh kot celoto razbili in nato še razdelili med dve ustanovi.²⁴

Kako je prišlo do stika med Jožefom Breznikom in Narodnim muzejem v Ljubljani, je dokumentirano v korespondenci med njim in ravnateljem muzeja dr. Josipom Malom. Dr. France Stele je 28. julija 1931 kot banovinski konservator opravil obisk pri Breznikovi, o čemer poleg njegove beležnice²⁵ priča dopisnica, ki jo je še leta 1990 hranil Breznikov sin Bogomil (1911–1999), ob Steletovem obisku 20-letni študent. Stele je Jožefu Brezniku sporočal naslednje: »Pošiljam fotografijo v spomin na naš obisk. Ljubljanski muzej bi bil pripravljen pogajati se radi nakupa galerije. Ako se odločite, sporočite. Lepe pozdrave ...«²⁶ Inž. Bogomil Breznik se je po 59 letih še spominjal, da je šlo za »zbirko slik, tudi iz 14. in 15. stoletja, med drugim za portret Valvasorjeve sestre, ki je ostal v hiši od prejšnjih lastnikov plemiške družine Dine[r]sperg. Ta je imela na Kogu svojo letno rezidenco in ob prodaji vse skupaj pustila nam.«²⁷

²¹ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 219–27.

²² Golec, "Der Hudič ist hier zu Hause", 66–71.

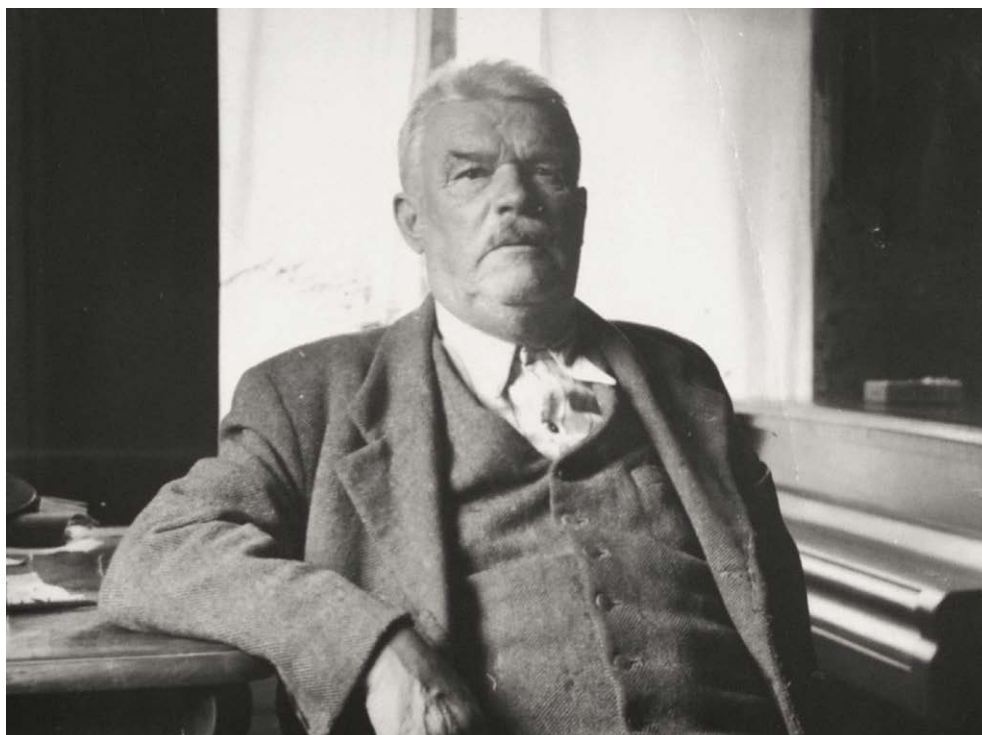
²³ O kroniki, ki je bila leta 2017 objavljena v kritičnem slovenskem prevodu, in drugem gradivu, ki je bilo prav tako prevzeto v zbirko Muzejskega društva na Ptuj med obema svetovnima vojnoma, najbrž v tridesetih letih, gl. Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 21, 31–237.

²⁴ Nekateri portreti so bili za povrh leta 1937 posojeni Mestnemu muzeju v Ljubljani, od koder so se v Narodni muzej vrnili v letih 1999–2000; gl. Horvat in Kos, *Zbirka slik*, 184–85. O izposoji pričajo tudi pripisi v že omenjeni stari inventarni knjigi Narodnega muzeja v Ljubljani.

²⁵ Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (ZRC SAZU, UIFS), Terenski zapiski Franceta Steleta, 1931, LIII, fol. 40.

²⁶ Munda, "Povojne nacionalizacije," 20.

²⁷ Munda, "Povojne nacionalizacije," 20.

1. Jožef Breznik (1879–1945), zasebna last (© Breda Breznik Farkaš)

2. Breznikova hiša na Kogu v tridesetih letih 20. stoletja, zasebna last (© Breda Breznik Farkaš)

Za omenjeni portret »Valvasorjeve sestre« je bilo mogoče na podlagi napisa sklepati, da prikazuje polihistorjevo najmlajšo, dotlej dolgo pozabljeno hčer Regino Konstancijo, poročeno pl. Dienersperg.²⁸ Stelè na obisku pri Breznikovih poleti 1931 – v nadaljevanju o tem, kdo ga je spremljal – ni bil posebej pozoren na ta portret, ampak si je v beležnico zapisal druge podatke, zlasti o dveh nabožnih slikah in o portretu prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsja.²⁹

Med poletjem 1931 in pomladjo 1933 je zadeva, kot vse kaže, stala, dokler ni Jožef Breznik 20. maja 1933 pisal ravnatelju Narodnega muzeja dr. Josipu Malu. Stelè je namreč Brezniku sporočil, da je »ravnateljstvo Narodnega muzeja še vedno interesirano na nakupu slik baronov Dienerspergov«.³⁰ Brezniku se kupnina 35.000 dinarjev ni zdela previsoka, ker so slike, ki jih je bilo »ca 40 kosov + 1 nabožna slika«, »časovno zelo stare« in »so se dolga leta čuvale in ohranile«.³¹ Da bi vsoto podkrepil, je navedel, kako se je za slike zanimal »nek interesent iz Beograda«, od katerega so Breznikovi zahtevali »znesek, ki je mnogo višji kakor omenjen«, vendar se ne ve, ali ne bi v primeru prodaje »temu posredovalcu« »romale kam v inozemstvo«. Nato je potrkal na domoljubna čustva z besedami: »Ker se je Narodni muzej po svojih zastopnikih že zdavnaj prej za slike zanimal, si jih tudi ogledal, bi bila tudi moja želja, da bi slike ostale v domovini.« Breznik se je bil pripravljen sestati z Malom v muzeju 31. maja ali 1. junija, ko se bo po opravih mudil v Ljubljani.³² Mal mu je naslednji dan odgovoril, da bi bil, če le ne pride vmes kaj nujnega, obisk mogoč vse dopoldanske ure zadnjega maja.³³ Julija istega leta je Mal, kot priča nadaljnja korespondenca, sam obiskal Kog.³⁴ Najpozneje takrat, če ne že med Steletovim obiskom dve leti prej, je moral nastati vsaj provizoričen popis za odkup predvidenih portretov. Kot vse kaže, sta z Breznikom govorila o možnosti odkupa naslednjo pomlad.

Breznik je namreč Mala 20. januarja 1934 pisno povprašal, ali »bo mogoče prodati to pomlad naše slike Narodnemu muzeju«.³⁵ Iz pisma izvemo tudi pomemben podatek o dotedanjem načinu hrambe slik: »Treba to nama z ženo znati, da ukrenema vse potrebno pravočasno radi obnove sob. Vse stene, kjer vise sedaj slike, bo treba preslikati, ker sicer sobe niso sposobne za stanovanje.« Pričakoval je, da bosta za portrete dobila vsaj 30.000 dinarjev, ker bi jima »bila to neka pomoč pri šolanju najinih otrok«.³⁶

Že dan po prejemu Breznikovega pisma, 23. januarja 1934, se je Mal obrnil na bana Dravske banovine Draga Marušiča s prošnjo za financiranje nakupa, v kateri je kratko orisal vsebino Breznikove zbirke, njen pomen in historiat kontaktov z lastnikom:

²⁸ Kot tak je bil prvič predstavljen na Vilfanovem mednarodnem spominskem simpoziju na Pravni fakulteti v Ljubljani in nato leta 2007 v zborniku s simpozija: Golec, »Polihistor J. V. Valvasor,« 91. O problematiki identifikacije upodobljene osebe v nadaljevanju.

²⁹ Stele si je tedaj v beležnico zapisal: »28./7. 31. Kog – Breznik. / 4 apostoli do pasu močno / razgibani à la Weissenkircher / vendar precej pozneje v 18. st. / Pridiga neznanega svetnika / pr. 18. st. Benečan Don Fetti? / Sv. Pavel na Areopag (?) / V. Dienersperg opat stiški 1580 / Leop. Fr. V. Dienersperg Prior / Olimie + 1715 / Carl Mich. S: R. I. Comes / Ab Attems S: S: C: et / Ap: M: Int: Consiliarius / pri: Goritie Archiepiscop. / Grofje Gairsrucki / Baroni Adlsteini / Attems / Župan ptujski in žena Koffler / **Postl?** Pater«. Prim. ZRC SAZU, UIFS, Terenski zapiski Franceta Steleta, 1931, LIII, fol. 40.

³⁰ Munda, »Povoje nacionalizacije,« 20.

³¹ Arhiv Narodnega muzeja Slovenije (Arhiv NMS), šk. 67, št. 381/33, 20. 5. 1933, prejeto 22. 5. 1933.

³² Arhiv NMS, šk. 67, št. 381/33, 20. 5. 1933, prejeto 22. 5. 1933.

³³ Arhiv NMS, šk. 67, št. 382/33, 21. 5. 1933.

³⁴ Arhiv NMS, šk. 68, št. 50/34, 20. 1. 1934, prejeto 22. 1. 1934.

³⁵ Arhiv NMS, šk. 68, št. 50/34, 20. 1. 1934, prejeto 22. 1. 1934.

³⁶ Breznikov najstarejši sin Vladimir (1910–1977) je postal zdravnik, že omenjeni Bogomil pa inženir agronomije.

G. J. Breznik na Kogu pri Središču hrani iz stare plemiške posesti vrsto (39) zgodovinskih portretov, ki so zanimivi tako glede na kostumno stran (n. pr. nekdanje otroške in meščanske noše, vojaška oprema) kakor tudi z ozirom na dejstvo, da nekateri predstavljajo osebnosti iz naše upravne in cerkvene zgodovine (n. pr. deželni upravitelji, goriški nadškofje, opati) ali pa so važni tudi kot reprezentanti nekaterih plemiških družin našega ozemlja (Adelstein, Gabelkofen, Attems, Dienersperg, Strassberg, Hohenwart, Gaisruck, Valvasor). Slike so razmeroma vse dobro ohranjene in bi bilo želeli, da bi jih pridobili za muzejsko historično portretno galerijo, ki bi se na ta način izpopolnila glede Štajerske za važen del slovenskega ozemlja.

Lastnik bi to zbirko rad prodal v celoti. Pred par leti sta si jo ogledala gg. konservator dr. Fr. Stele in direktor splitskega muzeja g. dr. Mihovil Abramič. Zbirko sta ocenila na 25.000 do 30.000 Din. Lastnik zahteva 30.000 Din; podpisane, ki si je zbirko meseca julija p. l. [prejšnje leto] ogledal, je mnenja, da bi se ta zbirka dala dobiti za vsoto nekaj nad 20.000 Din, ako bo namreč lastnik videl, da jo more prodati na enkrat in v celoti. Cena za sliko bi znesla potem povprečno 600 Din. Verjetno, da bi se dosegel sporazum na osnovi cene 20.000 do 22.000 Din za celo kolekcijo.³⁷

Znova je minil samo en dan do naslednjega koraka. Ravnatelj Mal je 24. januarja 1934 Brezniku poslal dopis, v katerem ga je seznanil z banovo odločitvijo. Banov tajnik je namreč Malu sporočil Marušičevo načelno strinjanje z nakupom, Mal pa je nameraval naslednje dni obiskati še trenutno odsotnega načelnika prosvetnega oddelka banske uprave zaradi izdelave »referata«.³⁸ Brezniku je bila iz finančnih razlogov ponujena kupnina največ 22.000 dinarjev, pri čemer ga je Mal za vsak primer prosil, naj pristane tudi na 20.000, če nikakor ne bi šlo drugače.³⁹

V odgovoru, ki ga je Breznik napisal 28. januarja v posojilnici v Središču ob Dravi, kjer se je mudil zaradi poslov, je ponujeno kupnino označil za pomoto, potožil, »da bi se te historične slike že lahko bolje plačale, ker smo jih tako dolgo čuvali«, nadalje, da imata z ženo »na vse strani vse polno plačil, popustiti pa noče nikdo«, in Mala spomnil, da je med obiskom prejšnje leto omenjal možen znesek med 25.000 in 30.000.⁴⁰ Nekaj več izvemo tudi o ogledu, ki ga je pred Malom opravil Stele: »Ob priliki lanskoletnega Vašega obiska sem Vam tudi pravil, da so si slike ogledali gg. prof. Šternen,⁴¹ dr. Stele, /Dr. Abramovič?/ ravnatelj splitskega muzeja – ime mi je odpadlo – in konservator Škrabar,⁴² ki so vsi se med seboj pogovarjali, da bi bile slike vredne nekako Din. 30.000.«⁴³

Omemba Viktorja Škrabarja (1877–1938), notarja na Ptuj (1903–32), nato v Rogatcu in nazadnje v Ormožu (od 1934), je za razumevanje Breznikove prodaje slik Narodnemu muzeju ključnega pomena. Škrabar, zaslužen lokalni raziskovalec in muzealec, je bil namreč celih 35 let spomeniški konservator na območju Ptuja ter od leta 1903 do smrti član odbora Mestnega muzeja v Ptuj.⁴⁴

³⁷ Arhiv NMS, šk. 68, št. 54/34, 23. 1. 1934.

³⁸ Arhiv NMS, šk. 68, št. 56/1934, 24. 1. 1934.

³⁹ Arhiv NMS, šk. 68, št. 56/1934, 24. 1. 1934.

⁴⁰ Arhiv NMS, šk. 68, št. 75/34, 28. 1. 1934, prejeto 30. 1. 1934.

⁴¹ Slikar in restavrator Matej Šternen.

⁴² Viktor Škrabar.

⁴³ Arhiv NMS, šk. 69, št. 75/34, 28. 1. 1934, prejeto 30. 1. 1934.

⁴⁴ Suyer, "Škrabar, Viktor," 334.

Nedvomno se je Breznik najprej obrnil prav nanj in prek njunega znanstva je v ptujski muzej prišla ostala Dienerspergova zapuščina, katere najdragocenejši del je rodbinska kronika.⁴⁵

Josip Mal je na Breznikovo pismo odgovoril še isti dan, ko ga je prejel, 31. januarja. Razložil je, s kakšnimi težavami je izposloval sredstva za nakup zbirke. V časopisju so namreč bansko upravo napadali, »da ne podpira dovolj živčih umetnikov z nakupi njihovih slik«, in s prstom kazali tudi na Mala (»baš na pozicijo, ki sem si jo jaz svojil«).⁴⁶ Referentu, ki bi bil pripravljen plačati 20.000 dinarjev, je predlagal znesek 22.000, »kar bo menda končno obveljalo pod pristavkom, da zapakanje in voznino do Ljubljane prevzamete Vi«.⁴⁷ Menil je, da je Breznik v zmoti glede ceno, »ker g. dr. Stele govori o vsoti Din 25.000, pomisliti pa je treba, da so od takrat cene starinam močno padle«. Mal naj bi med obiskom poleti 1933 govoril le o kupnini okoli 20.000 dinarjev in po njegovem mnenju je »cena povprečno za komad 500 Din ne le primerna, marveč kar dobra«. Če bo Breznik na ponudbo pristal in ko bo Mal dobil »od banovine pismo odlok«, se bo marca, ko bo imel opravke v Negovi, »oglasil tudi na Kogu radi odpreme«, v nasprotnem pa je bil jassen: »Ako menite stvari drugje bolje prodati, bo mislim banovini tudi prav, tudi muzej se ne bo pritoževal, ker ne mara nikogar oškodovati.«⁴⁸

Breznik se je odzval nemudoma, s kratkim pismom 1. februarja, v katerem je pristal na kupnino 22.000 dinarjev, zapakiranje in prevoz slik na železniško postajo Središče ob Dravi, tovarnino od tam do Ljubljane pa naj prevzame Narodni muzej, k čemur je nekoliko pikro pristavil: »To bo menda malenkost!«⁴⁹ Prosil je, da bi se to zgodilo še v februarju, če pa želi Mal dati potrebna navodila za odpremo osebno, naj najavi svoj prihod, da mu lahko pošlje voz na središko železniško postajo.

Medtem je namestnik bana 16. februarja odobril »nakup Breznikove zbirke historičnih portretov v breme banovinskega proračuna part. 39 poz. 7 za vsoto največ 20.000 Din« in ravnatelju Malu naložil, naj se o ceni pogodi z lastnikom.⁵⁰ Dopis je Narodni muzej prejel šele 10. marca.⁵¹ In ko iz Ljubljane zato skoraj dva meseca ni bilo odgovora, je Breznik 30. marca 1934, tj. na veliki petek in skupaj z velikonočnim voščilom, ravnatelja Mala spomnil na svoje zadnje pismo in na Malovo najavo, da pride na Kog marca, ko bo imel opravke v Negovi.⁵² Mal mu je najprej odgovoril z dopisnico,⁵³ 7. aprila, po velikonočnih praznikih, pa sporočil, da pride v Središče 11. aprila z jutranjim vlakom, in »če se bo le dalo«, še istega dne nadaljuje pot v Gornjo Radgono ter nato v Negovo.⁵⁴

Malov zadnji obisk pri Breznikovih na Kogu najbrž ni minil v enako prijetnem vzdušju kakor prejšnji julija 1933. Tri dni zatem, 14. aprila 1934, so bile slike s središke železniške postaje odpremljene v Ljubljano. Kot je Breznik 16. aprila pisal Malu, je bil muzeju nakazan tudi »znesek po Din 300.– za pogodbo in račun«, pismu pa je priložil račun mizarja (vsote ni navedel), ki je izdelal potrebno embalažo, in sicer: »Ker ste tukaj izjavili, da boste že nekako radi zapakovanja in tovarnine

⁴⁵ O tej pridobitvi za ptujski muzej gl. Golec, "Der Hudič ist hier zu Hause", 70.

⁴⁶ Arhiv NMS, šk. 68, št. 76/34, 31. 1. 1934.

⁴⁷ Arhiv NMS, šk. 68, št. 76/34, 31. 1. 1934.

⁴⁸ Arhiv NMS, šk. 68, št. 76/34, 31. 1. 1934.

⁴⁹ Arhiv NMS, šk. 68, št. 87/34, 1. 2. 1934, prejeto 5. 2. 1934.

⁵⁰ Arhiv NMS, šk. 68, št. 157/34, 16. 1. 1934, prejeto 10. 3. 1934.

⁵¹ Dopis je pomotoma datiran 16. januarja namesto februarja, kar je razvidno iz sklicevanja na Malov dopis z dne 23. januarja.

⁵² Arhiv NMS, šk. 68, št. 200/34, 30. 3. 1934, prejeto 31. 3. 1934.

⁵³ Na robu Breznikovega dopisa s 30. marca je Malov pripis: »Odg. Po dopisnici, da prevzamemo, ko ugodno vreme.«

⁵⁴ Arhiv NMS, šk. 68, št. 212/34, 7. 4. 1934.

ukrenili Vi.«⁵⁵ Na koncu ni šlo brez očitka: »Za prevoz zabojev iz Koga do Središča kolodvor se ne računa ničesar. Zapakovanje in tovarnino pa bo že moral nositi Narodni muzej, ker se je od prvotno že priznane prodajne cene odtegnilo kar precejšno vsoto Din. 2000.«⁵⁶

Josip Mal je 20. aprila ob predložitvi »potnega računa« kraljevski banski upravi zapisal, da je »prevzel za muzejske zbirke kolekcijo (39) historičnih del na Kogu pri Središču«, v Negovi pa poznorenesančni leseni vratni podboj z vrati.⁵⁷ Korespondenca iz naslednjih dni zadeva le še izvedbo plačil.⁵⁸

V Narodnem muzeju so 39 portretov iz Breznikove zbirke vpisali v inventarno knjigo z inventarnimi številkami 3753–3791 in kot last Kraljeve banske uprave Dravske banovine v Ljubljani. V rubriko o vsebini so o portretirancih prepisali samo podatke, ki so jih vsebovali napisi na portretih, njihove mere ter v enem samem primeru tudi slikarjevo ime z letnico.⁵⁹

Jožef Breznik je tako prodal v Ljubljano vse starejše plemiške portrete, ne pa tudi mlajših (plemiških in neplemiških) ter drugih upodobitev. France Stelè si je namreč v beležnico ob obisku 28. julija 1931 zabeležil še nekaj slik, ki niso prišle v Narodni muzej: tri nabožne slike, portret ali ločena portreta ptujskega župana Koflerja in žene ter ime Pater (?).⁶⁰ Ni dvoma, da gre (med drugim) za slike, o katerih leta 1937 govori *Krajevni leksikon Dravske banovine*: »Na Kogu št. 75 stoji nekdanji vinogradni dvorec ptujskega župana Ferd. Koflerja, danes last g. J. Breznika, davčnega uradnika v pokoju. V dvorcu so bile do nedavnega originalne oljnathe slike nekd. plemenitaških rodbin; 1. 1934. jih je kupil ljubljanski muzej. V dvorcu je le še 5 oziroma 7 takih slik.«⁶¹ Za temi se je sled zabrisala s povojno razlastitvijo Breznikove domačije, kot je leta 1990 izpričal Bogomil Breznik: »Oče, ki je [6. aprila 1945] bil žrtev fronte (zadel ga je drobci granate in je umrl zaradi sepse), je najdragocenejše iz zgornjih prostorov še pravočasno odnesel v klet, toda po nacionalizaciji je izginilo tudi to.«⁶²

Od 39 portretov v Narodnem muzeju je tam leta 1947, po delitvi zbirk med muzejem in Narodno galerijo, ostal le manjši del. Pripisi v inventarni knjigi in seznam odstopljenih slik pričajo, da je šlo v Narodno galerijo 30 slik, kar pomeni, da jih je devet uradno ostalo v dotedanji ustanovi.⁶³ Dejansko jih je

⁵⁵ Arhiv NMS, šk. 68, št. 231/34, 16. 4. 1934, prejeto 18. 4. 1934.

⁵⁶ Arhiv NMS, šk. 68, št. 231/34, 16. 4. 1934, prejeto 18. 4. 1934.

⁵⁷ Arhiv NMS, šk. 68, št. 237/34, 20. 4. 1934.

⁵⁸ 25. aprila je Mal banski upravi posredoval »račun J. Breznika (Kog pri Središču) za zbirko historičnih portretov« in vsoto 20.000 dinarjev, da iz banovinskega proračuna za leto 1933/34 odkupi zbirko (Arhiv NMS, šk. 68, št. 243/34, 25. 4. 1934). Zadnji dokumentirani stik med Breznikom in Malom je z začetka maja 1934. Na Breznikov dopis z 2. maja, s katerim je Mala prosil »Vašega blagohotnega posredovanja, da se čimprej nakaže znesek Din. 20.000« (Arhiv NMS, šk. 68, št. 260/34, 2. 5. 1934, prejeto 3. 5. 1934), je ta z dopisnico odgovoril, da je muzej odkupljeno zbirko portretov prejel in da je bil račun takoj posredovan banski upravi, ter dodal: »na datum izplačila nimamo ingerence, po sporočilu pa, ki sem ga dobil, se to kmalu izvrši« (pripis na Breznikovem dopisu).

⁵⁹ NMS, Stara inventarna knjiga Narodnega muzeja v Ljubljani (št. 2).

⁶⁰ ZRC SAZU, UIFS, Terenski zapiski Franceta Steleta, 1931, LIII, fol. 40. Pri portretu ali portretih zakoncev Kofler je šlo za starše Ludvika Koflerja st., torej Ptujčana Ferdinanda Koflerja in Marijo, rojeno Fleischman; gl. Golec, "Der Hudič ist hier zu Hause", 67.

⁶¹ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, 504. – Upravičeno je mogoče sklepati, da med 5–7 slikami, ki naj bi ostale na Kogu, ni bilo nobene iz zapuščine baronov Dienerspergov z Dobrne, saj jih je Narodni muzej prevzel kot celoto. Potrjeno je šlo za portret(a) staršev Ludvika Koflerja st. s Ptuja (omenja ju Steletova beležnica), verjetno za kogovske Koflerje – Ludvika st., Antonijo in Ludvika ml. – in kvečjemu še za katerega od zadnjih Dienerspergov, upodobljenih v drugi polovici 19. stoletja – za zakonca Antona Alekša in Karolino ter sina Ferdinanda.

⁶² Munda, "Povojne nacionalizacije," 20.

⁶³ NMS, Stara inventarna knjiga Narodnega muzeja v Ljubljani (št. 2); NMS, Dokumentacija OZUU, akt. 514/46, Seznam umetnin, izročenih Narodni galeriji; Seznam slik, ki jih Narodni muzej odstopa v hrambo Narodni galeriji po sporazumu s šefom odseka za umetnost in muzeje, 19. 5. 1947. – Šerbelj, "Portreti goriških Attemsov,"

Narodni muzej vsaj pet leta 1937 posodil Mestnemu muzeju in jih dobil nazaj šele v letih 1999 in 2000.⁶⁴ Danes je v Narodnem muzeju Slovenije izsledljivih osem od devetih portretov, v Narodni galeriji pa 27 od 30. V Narodnem muzeju je pogrešan ženski portret brez napisa,⁶⁵ medtem ko v Narodni galeriji doslej ni bilo mogoče najti dveh ženskih portretov⁶⁶ in portreta Antonije baronice Dienersperg iz leta 1832, soproge naročnika ureditve Galerije Dienerspergiane Franca Ksaverja barona Dienersperga.⁶⁷

V nadaljevanju bomo – ne glede na današnje hranišče – obravnavali tisti del portretov iz Breznikove zbirke, za katere enotnost napisov priča, da so okoli leta 1832 dobili nove napise. Po teh in po dešifriranih imenih portretirancev jih je bilo mogoče prepoznati kot zapuščino Dienerspergov iz dvorca Dobrna pri Celju, celoten korpus pa poimenovati Galerija Dienerspergiana.

Galerija Dienerspergiana

Enotni napisi, ki portrete uvrščajo v skupni korpus – Galerijo Dienerspergiano, so plod njene ureditve s posebnim namenom oziroma ob neki posebni priložnosti. Glede na to, da sta najmlajša portreta (št. 1 in št. 2) datirana z letnico 1832, se ponuja sklep, da je isti neznani slikar sočasno s portretiranjem matere Antonije in sina Ferdinanda popravil ali dodal napise na vseh starejših portretih. Moteča je samo letnica smrti 1833 na portretu nekrvne sorodnice Ivane Nepomucene pl. Hohenwart (1758–1832), ki je v resnici umrla leta 1832, njen portret (št. 18) pa je veliko starejši, iz leta 1774, in ima edini znanega avtorja. Napis na portretu Hohenwartove torej ni mogel nastati pred letom 1833, kar ne pomeni, da velja isto za vseh preostalih 17 portretov. Njenega bi v galerijo prav lahko uvrstili malce pozneje, tem prej zato, ker se zdi, da tipografija napisa rahlo odstopa od napisov na drugih portretih.

Leta 1832 se kot povod za ureditev rodbinske galerije naravnost vsiljuje poroka Kajetane – Jette, najstarejše hčerke naročnika ureditve Franca Ksaverja barona Dienersperga. 17-letna Kajetana (1815, Celje – 1892, Celje) je 28. oktobra 1832 v opatijski cerkvi v Celju stopila pred oltar z Johannom grofom Hoyosem (1808, Dunaj – 1896, Celje), Dunajčanom, takrat sicer šele uradniškim začetnikom pri okrožnem uradu v Celju, zato pa grofom, sinom komornika in spodnjeavstrijskega vladnega svetnika.⁶⁸ Dienerspergov očitno ni motilo, da mladi grof ni mogel pričakovati stanu primerne dediščine. Odtehtal jo je njegov visoki plemiški naslov, dobrnski Dienerspergi pa so se hoteli pred novim imenitnim sorodstvom pokazati z impresivno galerijo prednikov in sorodnikov.

Napisi na slikah takrat (dokončno) nastale Galerije Dienerspergiane niso bili le obnovljeni, ampak deloma tudi samovoljno vsebinsko prirejeni, s čimer je dobrnski graščak baron Franc Ksaver na nekaterih mestih le pregrobo »popravil«⁶⁹ zgodovino: nekaterim starejšim Dienerspergom, ki še niso bili baroni, je, denimo, tak naslov dodal brez pomisleka, ponarejen pa je portret neobstoječega sorodnika, stiškega opata Dienersperga iz 16. stoletja (št. 10).

358, op. 6, je v razpravi o Attemsovih portretih navedel osem portretov z inv. št. 3753, 3755, 3760, 3781, 3784, 3787, 3790 in 3791), ki pa jim je treba dodati še enega (inv. št. 3759).

⁶⁴ Horvat in Kos, *Zbirka slik*, 184–85.

⁶⁵ V inventarni knjigi je ob vpisu leta 1934 dobil inv. št. 1784 in oznako vsebine »Neznana dama«.

⁶⁶ Inv. št. 3770 in 3777, portreta naslovljena kot »Neznana dama«.

⁶⁷ Inv. št. 1764 z imenom in starostjo portretiranke ter letnico nastanka.

⁶⁸ Golec, »Dobrna – eno stoletje,« 441–442; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 295–96.

Bolj ko je čas, v katerem naj bi portretirana oseba živela, oddaljen, večja je verjetnost, da je portret v resnici nastal pozneje in da nima zveze z dejanskim videzom osebe. Na drugi strani so identiteto nekaterih pozneje živečih oseb pripisali osebam na portretih iz zgodnejšega časa. Z vprašanjema, kdaj je kateri nedatirani portret utegnil nastati in ali je na njem dejansko oseba, ki jo navaja napis, se bomo v nadaljevanju ukvarjali le v posameznih primerih. Omejili se bomo na to, koga naj bi portret predstavljal glede na napis na njem, in na to, kako in kdaj, po kakšni poti, bi slika (lahko) prišla v Galerijo Dienerspergiano. Umetnostnozgodovinski vidik portretov in vrednotenje upodobitev prepuščamo nadaljnjim raziskavam strokovnjakov.⁶⁹

V Galerijo Dienerspergiano spada 18 portretov, pri čemer na dveh nista osebi s priimkom Dienersperg, ampak le prek Dienerspergovih ženà z njimi sorodstveno povezana moški in ženska, ki ju ločita dve stoletji. Njuna portreta sta bila okoli leta 1832 deležna enake obravnave kakor portreti Dienerspergov (dobila sta nova oziroma prenovljena napisa). Na preostalih portretih je 17 oseb s priimkom Dienersperg – na dveh po dva otroke – oziroma 18, če prištejemo še danes pogrešani portret baronice Antonije, soproge Franca Ksaverja.

Portrete smo v pričujoči obravnavi razdelili v šest manjših skupin (z 2 do 4 slikami), pri čemer smo pri vsaki skupini vzeli za kriterij uvrstitve temeljno skupno značilnost. V prvi skupini (št. 1–2) sta upodobitvi matere (danes pogrešan portret) in sina, obe z letnico 1832. Drugo skupino (št. 3–5) sestavljajo portreti staršev in hčerke, nastali konec 18. stoletja. V tretjo (št. 6–9) smo uvrstili štiri portrete šestih članov ožje družine Dienersperg s štajerske Ponikve iz tridesetih let 18. stoletja. Četrto skupino (št. 10–13) tvorijo portreti štirih starejših Dienerspergov, od katerih je prvi izmišljena osebnost (stiški opat), dva sta zakonski par, četrti pa prior, sin soproga iz zakonskega para. V peti skupini (št. 14–16) je zopet ožja družina, in sicer dolenskih Dienerspergov: zakonski par in sin moža iz njegovega prvega zakona. Zadnja, šesta skupina (št. 17–18) je najbolj heterogena; gre za edini osebi, ki se nista pisali Dienersperg in sta živeli v povsem različnih časih. Prvi portret predstavlja (domnevnega) prednika moža ene od štajerskih Dienerspergovih, drugi pa že omenjeno Ivano Nepomuceno pl. Hohenwart, sestrično soproge »oblikovalca galerije« barona Franca Ksaverja, ki je bila tesno povezana z njegovo družino in njen portret zato vključen v Galerijo Dienerspergiano.

Prva skupina – portreta članov ožje družine Franca Ksaverja barona Dienersperga iz leta 1832

Od portretov članov ožje družine Franca Ksaverja barona Dienersperga sta iz Breznikove zbirke na Kogu prišla v Narodni muzej samo dva: danes pogrešani portret njegove žene Antonije (št. 1) in portret najstarejšega sina Ferdinanda (št. 2), oba enakih dimenzij in z letnico 1832. Portretiranca sta v tem času živela v rodbinskem dvorcu Dobrna pri Celju, še neugotovljeni slikar pa bi glede na kvaliteto Ferdinandovega portreta težko bil s Celjskega, ampak veliko prej iz večjega središča.⁷⁰

Samo ugibati je mogoče, ali je leta 1832 izpod čopiča istega slikarja nastalo več portretov ožje družine dobrnskega graščaka, med njimi tudi njegov. Ni verjetno, da bi se upodobitev še katere osebe iz tega kroga skrivala med tistimi tremi portreti, na katerih so upodobljene tri neznane dame

⁶⁹ Za mnenja in informacije o posameznih portretih se iskreno zahvaljujem dr. Ferdinandu Šerbelju.

⁷⁰ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

in so danes pogrešani.⁷¹ Ker je bila Dienerspergova galerija okoli leta 1832 enotno oblikovana, bi tak portret vsekakor imel napis. Na treh pogrešanih portretih je kvečjemu kdo iz Dienerspergove rodbine, čigar identiteta že tedaj ni bila več znana.

1. Portret Antonije baronice Dienersperg, rojene baronice Adelstein (1782–1845)

Pogrešan v Narodni galeriji (po letu 1947).

Podatki o portretu po inventarni knjigi Narodnega muzeja:⁷²

stara inv. št. 3764; V: 73,5 cm, Š: 60,5 cm; olje na platnu.

Napis: »v. Dienersperg Antonia Bar. Nata Bar. Adelstein 1832 aet. 47«.

Datacija: 1832; neznani avtor; neobjavljen.

Danes pogrešani portret je bil leta 1947 odstopljen Narodni galeriji⁷³ in ima v inventarni knjigi Narodnega muzeja pripisano inventarno številko nove ustanove hraniteljice: NG 38. Ni ugotovljeno, kdaj in kako se je izgubil. Kolikor je znano, tudi ni fotografsko dokumentiran.

Portret soproge barona Franca Ksaverja Antonije, rojene baronice Adelstein, je znan samo iz inventarne knjige Narodnega muzeja in seznama Narodni galeriji odstopljenih slik.⁷⁴ V letu datacije portreta 1832 je portretiranka dopolnila 50 let, a ji napis daje tri leta manj. Rodila se je v Celju, kjer je ob krstu 25. septembra 1782 dobila ime Antonija Marija Kleopa Mihelina.⁷⁵ Bila je hči Antona Karla barona Adelsteina (1736–1784) in Kajetane, rojene grofice Attems (1757–1813),⁷⁶ in je odraščala v očetovem dvorcu Dobrnica pri Dobrni. Franc Ksaver baron Dienersperg z bližnje Dobrne – pisec rodbinske kronike (1835) in »končni oblikovalec« Galerije Dienerspergiane – jo je lahko popeljal pred oltar šele po 13 let trajajoči zvezi, po velikih ovirah, ki jima jih je povzročal njegov oče Avguštin.⁷⁷ Po poroki 27. oktobra 1813 na Blagovni, domu ženinove sestre Barbare pl. Gadolla (1772–1841), se je zakoncema v Celju oziroma na Dobrni rodilo šest otrok, ki so vsi odrasli.⁷⁸ Iz dvorca Dobrna se je družina leta 1835 preselila v Gradec. Tu je Antonija umrla poldrugo leto pred možem, 14. januarja 1845 v 63. letu starosti.⁷⁹

2. Portret Ferdinanda ml. barona Dienersperga (1817–1853) (sl. 3)

NG S 888 (v NMS stara inv. št. 3762); dopasni portret; V: 74 cm, Š: 60,5 cm; olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »Ferdinand. Freyherr v: / Dienersperg / 1832 AEt: 15.«

Datacija: 1832; neznani avtor; objavljen.⁸⁰

⁷¹ Gl. op. 66–67.

⁷² NMS, Stara inventarna knjiga Narodnega muzeja v Ljubljani (št. 2), inv. št. 3764.

⁷³ NMS, Dokumentacija OZUU, akt. 514/46, 19. 5. 1947, št. 189: »Dienersperg Antonia bar. nata bar. Adelstein 1832 aet. 47«.

⁷⁴ Gl. op. 72–73.

⁷⁵ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 287.

⁷⁶ Tudi portreta njenih staršev sta se ohranila v Breznikovi zbirki (NMS, inv. št. 17798 in 17799). Objava: Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 180.

⁷⁷ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 287–88.

⁷⁸ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 292–94.

⁷⁹ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 296–97.

⁸⁰ Dosedanje objave: Golec, "Der Hudič ist hier zu Hause", 71; Golec, "Dobrna – eno stoletje", 444; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 300; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 70; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 159.

Portret Ferdinanda barona Dienersperga je podatkovno eden najpopolnejših, z letnico nastanka, starostjo portretiranca, neskrajšanim imenom in priimkom, pa tudi baronski naslov je izpisan z besedo. Zanimanje je vzbudil šele po ugotovitvi, da je upodobljenec potomec Janeza Vajkarda Valvasorja (2007).⁸¹ 15-letni baron je prikazan v času, ko je obiskoval celjsko gimnazijo, slika pa je glede na dimenzije in leto nastanka skoraj brez dvoma delo istega neznanega avtorja kot pogrešani portret njegove matere Antonije (št. 1).

Ferdinand se je rodil 17. januarja 1817 v Celju, pred preselitvijo družine na očetovo podedovano Dobrno. Bil je drugorojenec rodbinskega kronista Franca Ksaverja barona Dienersperga in Antonije, rojene baronice Adelstein.⁸² Po celjski gimnaziji naj bi končal študij prava v Gradcu, kjer je opravljal dve uradniški službi, dokler ni postal uradnik okrožnega urada v Celju. Kot najstarejši sin je bil določen za naslednika glavnine rodbinskega premoženja, a je oče dobrnske toplice malo pred smrtjo prodal zetu grofu Hoyosu. Ferdinand je tako leta 1846 prevzel posesti Dobrna in Dobrnica, ki ju je v letih okoli zemljiške odveze obremenil s posojili in že leta 1851 prodal. V Gradcu, kamor se je preselil, je večji del kupnine vložil v lesno trgovino ter zato zašel v finančne težave. Naslednje leto se je neznano kje oženil s plemkinjo uniatske veroizpovedi in umrl že pol leta pozneje v Gradcu za tifusom, 8. februarja 1853, star 37 let, ne da bi zapustil potomca.⁸³

Ferdinand baron Dienersperg je sploh najmlajši Dienersperg, čigar podobo poznamo. Za drugimi niso ostale ne slikarske upodobitve ne fotografije. Je tudi ena ključnih oseb v zgodbi o ohranitvi Dienerspergove portretne zbirke. Kot rečeno, so portreti Galerije Dienerspergiane prišli v Ferdinandov kupljeni dvorec Brdce pri Mozirju, kjer jih je po njegovi smrti prevzel brat Anton Aleks, preko katerega so po nekaj desetletjih pristali na Kogu pri Ormožu.

Druga skupina – družina dobrnskih Dienerspergov konec 18. stoletja

Drugo skupino portretov (št. 3–5) predstavljajo upodobitve treh sorodstveno ožje povezanih oseb iz družine Franca Ksaverja Avgušтина barona Dienersperga, očeta Franca Ksaverja, ki je dal Galeriji Dienerspergiani končno obliko. Poleg njega sta upodobljeni žena in mlajša hči, pri čemer sta portreta zakoncev sočasno delo iste roke s konca 18. stoletja, hčerin portret z letnico 1796 in slabše kvalitete pa je naslikal drug neznan slikar.⁸⁴ Najverjetnejše okolje nastanka je celjsko območje, bodisi samo Celje bodisi dvorec Dobrna. Razen za portret hčere Terezije zanje ni bilo pravega zanimanja pred odkritjem, da gre za Valvasorjevo sorodstvo. Znani nista bili niti osebni imeni baronskega zakonskega para.

Žal nista ohranjena zapuščinska spisa zakoncev Franca Ksaverja Avgušтина in Jožefe, umrlih v letih 1814 in 1818,⁸⁵ iz katerih bi o družinskih portretih v njuni lasti morda izvedeli več, če nič drugega, vsaj njihovo število.

⁸¹ Gl. prejšnjo opombo.

⁸² Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 293–294.

⁸³ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 298–302. O Ferdinandu natančneje in pod različnimi vidiki: "Golec, Dobrna – eno stoletje," 445–450; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 158–59, 200–02, 211–14.

⁸⁴ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

⁸⁵ Gl. indeks: AT StLA, B 148, Landrecht Verlässe. Adelige und Geistliche 1783–1830.

3. Portret Ferdinanda barona Dienersperga (1817–1853), 1832 (št. 2), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

4. Portret Franca Ksaverja Avguščina barona Dienersperga (1742–1814) (št. 3), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

5. Portret Jožefe baronice Dienersperg, roj. pl. Brandenau Mühlhoffen (1743–1818) (št. 4), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

6. Portret Terezije baronice Dienersperg (1776–1849), 1796 (št. 5), Ljubljana, Narodni muzej Slovenije (© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko)

3. Portret Franca Ksaverja Avguščina barona Dienersperga (1742–1814) (sl. 4)

NG S 962 (v NMS stara inv. št. 3775); dopasni portret; V: 63,3 cm, Š: 49,7 cm; olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »F: A: F: v: Diener= / sperg. † 1814.« [Franz Augustin Freiherr von Dienersperg].

Starejši napis skrajno zgoraj po celi širini portreta: »F. A. F. v. Dienersberg. † 1814.«

Brez datacije; neznani avtor; objavljen.⁸⁶

Franc Ksaver Avguščin baron Dienersperg, ki so ga sicer klicali Avguštin, se je v anale Dienerspergov zapisal kot podjeten, a hkrati zelo trd človek, pravi »družinski absolutist«. Po navedbi sina Franca Ksaverja se je rodil 28. avgusta 1742 v očetovem dvorcu na Ponikvi staršema Petru Dominiku pl. Dienerspergu iz štajerske veje Dienerspergov in Jožefi Katarini pl. Dienersperg iz kranjske rodbinske veje.⁸⁷ Skupaj z osmimi brati, stricem Donatom Alojzijem s Tabora pri Vojniku in stričevim potomstvom je bil 5. junija 1766 povzdignjen v baronski stan.⁸⁸ Edini od desetih odraslih bratov je imel legitimno potomstvo in je prednik vseh danes živečih potomcev svojega pradedca Janeza Vajkarda Valvasorja.⁸⁹

Ker ni bil najstarejši sin, ni podedoval očetove Ponikve, ki je pripadla bratu Francu Rajmundu, a mu je s spretnostjo uspelo ustvariti pravi mali imperij. Najprej si je od matere izposodil kupnino za gospostvo Dobrna s toplicami in razpadajočim starim gradom Schlangenburg (Kačji grad). To posest je leta 1769 po peripetijah preko stričeve žene Marije Terezije baronice Dienersperg kupil na dražbi, jo v začetku naslednjega leta od nje uradno odkupil in se čez dober mesec, 27. februarja 1770, oženil z njeno nečakinjo Jožefo pl. Brandenau Mühlhoffen (1743–1818), hčerjo pokojnega dobrnskega graščaka. Zakonca sta imela sedem otrok, od katerih jih je pet odraslo. Podirajoči se stari dobrnski grad bi leta 1773 kmalu postal usoden za mlado družino, zato je Avguštin do naslednjega leta na ravnini pod njim zgradil nov baročni dvorec Dobrna. Nato je leta 1787 ali malo prej od brata Franca Rajmunda kupil rodno Ponikvo, tej se je leta 1800 pridružil kupljeni dvorec Ranšperk v Rožni dolini pri Celju, na prehodu iz 18. v 19. stoletje dve hiši v Celju in leta 1803 še dvorec Zgornji Lanovž tik pred mestom, kamor se je z ženo in dvema sinovoma preselil in tam 6. maja 1814 tudi umrl.⁹⁰

Avguštinovo vztrajno zavračanje želje sina Franca Ksaverja, da se poroči z Antonijo baronico Adelstein je bilo vzrok dolgoletnemu sporu med očetom in sinom, ki je slednjega privedel skoraj do samomora. Pred Avguštinovo smrtjo je med njima le prišlo do popolne poravnave, kar je Franc Ksaver opisal v rodbinski kroniki in spominih (1835).⁹¹

4. Portret Jožefe baronice Dienersperg, roj. pl. Brandenau Mühlhoffen (1743–1818) (sl. 5)

NG S 965 (v NMS stara inv. št. 3774); dopasni portret; V: 65 cm, Š: 49 cm; olje na platnu.

Napis levo zgoraj: »I: F: v. Dienersperg / geb: B: M:« [Josepha Freiin von Dienersperg geborene Brandenau Mühlhoffen].

⁸⁶ Dosedanje objave: Golec, "Valvasorjevo neznano potomstvo," 2: 310; Golec, "Dobrna – eno stoletje," 435; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 277; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 67; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 114.

⁸⁷ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 261; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 112.

⁸⁸ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 265; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 33.

⁸⁹ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 412.

⁹⁰ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 275–81; natančneje: "Golec, Dobrna – eno stoletje," 424–34.

⁹¹ Golec, "Trpljenje 'celjskega Wertherja,'" 30–32, 35–41; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 129–55, 168–72.

Starejši napis skrajno zgoraj po celi širini portreta: »I. Freiin. v. Dienersberg. geb. B. M.«. Brez datacije; neznani avtor; objavljen.⁹²

Avguštinova žena Jožefa pl. Brandenau Mühlhoffen se je rodila 29. decembra 1743 v starem dobrnskem gradu Schlangenburg kot hči tamkajšnjega graščaka Janeza Gašperja pl. (viteza) Brandenau Mühlhoffna (1702–1765) in Maksimilijane Karoline, rojene pl. Curti Franzini (ok. 1714–1766), ter pri krstu dobila ime Marija Jožefa. Očetova rodbina s prvotnim priimkom Brandtner je bila plemenitena leta 1651, materina Curti Franzini pa šele leta 1718. Pri dvaindvajsetih je Jožefa ostala brez obeh staršev, ki sta zapustila deset otrok, med njimi sedem mladoletnih, in močno zanemarjeno gospodarstvo. Njeno poroko z Avguštinom baronom Dienerspergom, novim lastnikom Dobrne, sta »zakrivila« Avguštinov stric Donat Alojzij, graščak na Taboru pri Vojniku, ki je bil varuh osirotelih otrok, in njegova žena Marija Terezija, Jožefina teta, rojena kot domača dobrnska hči v družini pl. Brandenau Mühlhoffen. Jožefa je življenjsko pot od poroke 27. februarja 1770 do moževe smrti prehodila ob boku in, kot vse kaže, v gosti senci Franca Ksaverja Avgušтина. Umrla je štiri leta za njim, 23. marca 1818 v Celju.⁹³

5. Portret Terezije baronice Dienersperg (1776–1849) (sl. 6)

NMS, inv. št. 3147 (stara inv. št. 3759); dopasni portret; V: 71,5 cm, Š: 55 cm; olje na platnu.

Napis skrajno zgoraj po celi širini portreta: »Theresia F. v. Dienersperg AEt. 18. 1796.« [Theresia Freiin von Dienersperg]. Pod njim zabrisan starejši napis.

Datacija: 1796; neznani avtor; objavljen.⁹⁴

Portret mlade baronice Terezije Dienersperg, pozneje poročene pl. Resingen, je podatkovno eden najpopolnejših – z letnico nastanka, polnim imenom in starostjo portretiranke. Terezija je bila mlajša sestra rodbinskega kronista Franca Ksaverja, rojena 24. avgusta 1776 v novozgrajenem dvorcu Dobrna kot hči barona Avgušтина in Jožefe, rojene pl. Brandenau Mühlhoffen.⁹⁵ Tri leta po nastanku portreta se je v visoki nosečnosti omožila z neplemičem Pavlom Ignacem Resnikom (1765–1833), ki je bil v gosposčinski uradniški službi pri njenem svaku Johannu pl. Gadolli na Blagovni pri Šentjurju. Podjetnemu in ambicioznemu »vsiljivcu« Resniku, meščanskemu sinu iz Celja, je kot baronskemu zetu uspelo od cesarja Franca II. izposlovati plemiški naslov pl. Resingen (1800) in nato še viteški naslov (1808), potem ko je od druge veje Dienerspergov ugodno kupil gospodstvo in dvorec Tabor pri Vojniku ter bližnji dvorec Socka. Vdova Terezija se je nekaj let pred smrtjo preselila iz Tabora za svojimi hčerkami v Gradec in tam umrla 29. decembra 1849, vitezi Resingeni pa so po moški liniji izumrli že v naslednji generaciji, leta 1885 v Celju.⁹⁶

⁹² Dosedanje objave: Golec, "Dobrna – eno stoletje," 435; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 277; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 67; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 115.

⁹³ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 276–81, 288; Golec, "Dobrna – eno stoletje," 425–34, 439.

⁹⁴ Dosedanje objave: Horvat in Kos, *Zbirka slik*, 127, kat. št. 333, kot Theresia F. V. Dienersperg; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 320; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 69; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 138.

⁹⁵ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 278–81.

⁹⁶ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 319–28.

Tretja skupina – družina ponikovskih Dienerspergov v 30. letih 18. stoletja

V isto skupino je glede na bližnje sorodstvo upodobljencev in čas nastanka mogoče uvrstiti štiri portrete (št. 6–9) s šestimi člani ožje družine Dienersperg s Ponikve. Prva dva sta delo enega slikarja z datacijo 1732, druga dva pa drugega z letnico nastanka 1738.

Upodobljene osebe so starši in sorojenci dobrnskega graščaka barona Franca Ksaverja Avguščina. Gre za zakonca Petra Dominika in Jožefo Katarino, sicer njegovo sorodnico, ki je imela enak dekliški priimek – Dienersperg, ter za njune štiri majhne otroke. Poleg ozadja in odtenka rdeče barve vrhnjega oblačila povezujeta portreta zakoncev slabše vidna napisa pod Dienerspergovim rodbinskim grbom, ki razkrivata letnico nastanka 1732 in njuno takratno starost – 33 oziroma 20 let. Podatka o starosti sta med drugim omogočila nedvoumno identifikacijo obeh oseb. Portreta prikazujeta zakonca v letu njune poroke. Glavna napisa, prenovljena okoli leta 1832, vsebuje le inicialke osebnih imen, pri možu še letnico smrti 1764 in pri obeh baronski naslov, ki pa ga v resnici nikoli nista imela. Pobaronjenih je bilo namreč njunih devet sinov, in sicer 5. junija 1766, že po smrti Petra Dominika.⁹⁷ Tako tudi vdova Jožefa Katarina ni bila upravičena do baronskega naslova.

Na drugih dveh portretih, obeh z letnico 1738 in precej slabše kvalitete, sta prikazana po dva njuna otroka, tj. vsi štirje tedaj živeči otroci. Sliki sta sočasno delo istega avtorja, z okoli leta 1832 obnovljenima napisoma in enako kot pri starših z neupravičenim baronskim naslovom. Starejša dva otroka, Sigmund in Jožef, sta bila sicer pozneje, že kot odrasla, pobaronjena (1766), mlajša dva pa ne; Marija Ana je pred tem umrla, (gluho)nemega Antona pa so pri podelitvi baronskega naslova kot edinega od desetih bratov preskočili.⁹⁸

6. Portret Petra Dominika pl. Dienersperga (1699–1764) (sl. 7)

NG S 909 (v NMS stara inv. št. 3765); dopasni portret; V: 128,5 cm, Š: 84,7 cm; olje na platnu.

Napis levo zgoraj: »P: D: F: v. Diener= /sperg † 1764.« [Peter Dominik Freiherr von Dienersperg].

Druga znamenja identifikacije: desno zgoraj Dienerspergov rodbinski grb z dvema napisoma, nad njim: »AE. SVAE 33 ANNO.«, pod njim: »DEP. 1732 ANNO.«.

Datacija: 1732; neznani avtor; objavljen.⁹⁹

Peter Dominik pl. Dienersperg je bil oče »družinskega absolutista« Franca Ksaverja Avguščina. Rodil se je leta 1699 kot sin Ditriha Friderika pl. Dienersperga (ok. 1646–1715) in njegove druge žene, neplemkinje Suzane Rozalije, rojene Markuti (1664–1736).¹⁰⁰ Njegova starša, ki sta živela v Celju, sta malo pred sinovim rojstvom, leta 1695, kupila dvorec in posest Ponikva, kjer se je ta veja Dienerspergov ustalila za skoraj stoletje in pol (do 1836).¹⁰¹ Peter Dominik naj bi postal podpolkovnik v kirasirskem polku – tudi na portretu je upodobljen s prsnim oklepom – in se je pri triintridesetih 25. februarja 1732 na Volavčah pri Šentjerneju oženil s svojo daljno kranjsko sorodnico Jožefo

⁹⁷ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 265; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 33.

⁹⁸ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 265.

⁹⁹ Dosedanje objave: Golec, "‘Der Hudič ist hier zu Hause’," 71; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 63; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 259; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 103.

¹⁰⁰ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 84–85.

¹⁰¹ Ponikva je ostala last Dienerspergov do leta 1836; več o tem v op. 127.

Katarino pl. Dienersperg. Imela sta trinajst otrok, od katerih je odraslo deset sinov. Peter Dominik pobaronjenja devetih sinov in svojega mlajšega brata Donata Alojzija v baronski stan (1766) ni več dočakal. Gospodaril je na podedovani Ponikvi (od 1723), sredi petdesetih let pa je z ženinim denarjem kupil posest Spodnja Sevnica s sedežem v dvorcu v trgu Sevnica. Tam je družina potem tudi živela in tam je 28. januarja 1764 preminil.¹⁰²

Njegovo zapuščino so popisali na Ponikvi in v Sevnici, ne da bi navedli, na kateri lokaciji so našli posamezne predmete. Tako so se v zapuščinskem inventarju tudi slike znašle skupaj (*Pülde in Beÿden orthen*), ocenjena pa je samo vrednost celote, in sicer na 12 goldinarjev.¹⁰³ Vsega skupaj je popisanih 14 slik, kar je manj kakor pol stoletja prej v zapuščini njegovega očeta Ditriha Friederika (ok. 1646–1715). Tudi portretov je bilo zdaj samo šest (6 *Contraffée*), v očetovi zapuščini pa še sedem.

7. Portret Jožefe Katarine pl. Dienersperg, roj. pl. Dienersperg (1712–1769) (sl. 8)

NG S 910 (v NMS stara inv. št. 3756); dopasni portret; V: 128,5 cm, Š: 83,5 cm, olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »I: C: F: v. D: geb: / F: v. Dienersperg« [Josepha Catharina Freiin von Dienersperg geborene Freiin von Dienersperg].

Druga znamenja identifikacije: levo zgoraj Dienerspergov rodbinski grb z dvema napisoma, nad njim: »AE. SVAE 20 ANNO.«, pod njim: »DEP. 1732 ANNO.«.

Datacija: 1732; neznani avtor; objavljen.¹⁰⁴

Jožefa Katarina pl. Dienersperg, žena Petra Dominika, je izvirala iz dolenske veje Dienerspergov. Rodila se je leta 1712, najverjetneje v dvorcu Volavče pri Šentjerneju. Njen oče Volf Sigmund pl. Dienersperg je leto prej Volavče priženil s poroko z Regino Konstancijo pl. (baronico) Valvasor, hčerjo polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja.¹⁰⁵ Pri dvajsetih so Jožefo Katarino 25. februarja 1732 omožili z njenim daljnim štajerskim sorodnikom Petrom Dominikom pl. Dienerspergom, graščakom na Ponikvi. Z možem in otroki je večino življenja preživela na Ponikvi in tam umrla 5. avgusta 1769, stara 57 let. Dobra tri leta pred smrtjo je še dočakala povzdignitev devetih od svojih desetih sinov v baronski stan (1766). Vsi danes živeči potomci njenega deda Janeza Vajkarda Valvasorja izvirajo od njenega sina Franca Ksaverja Avguščina barona Dienersperga.¹⁰⁶

V inventarju njene zapuščine na Ponikvi so slike leta 1769 popisali po posameznih prostorih.¹⁰⁷ Vseh 12 družinskih slik je viselo v veliki jedilnici (*In großen Tafl Zimmer*)¹⁰⁸ in so v skladu s sodobno prakso ostale neocenjene (*die Familien bilder bleiben ohngeschätzt in 12: Stukh bestehend*).¹⁰⁹ Pomenljivo je povečanje števila družinskih portretov s samo šestih ob popisu zapuščine njenega moža pet let prej (1764) na 12. Razliko gre najverjetneje pripisati temu, da je šest portretov pripadalo

¹⁰² Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 256–63; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 87–88, 102.

¹⁰³ AT StLA, Landrecht, K 126, Dienersberg (3), s. d., med 7. 5. in 24. 7. 1764, fol. 76v.

¹⁰⁴ Dosedanje objave: Golec, "Valvasorjevo neznano potomstvo," 2: 297; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 63; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 259; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 103.

¹⁰⁵ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 234–38.

¹⁰⁶ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 254–65, 411–12.

¹⁰⁷ AT StLA, Landrecht, K 126, Dienersberg (3), 21. 8. 1769, fol. 135v–36v.

¹⁰⁸ AT StLA, Landrecht, K 126, Dienersberg (3), 21. 8. 1769, fol. 136.

¹⁰⁹ AT StLA, Landrecht, K 126, Dienersberg (3), 21. 8. 1769, fol. 136v.

Jožefi Katarini, zato jih niso šteli med moževo zapuščino. Med temi šestimi gre iskati tiste tri, na katerih so upodobljeni trije kranjski Dienerspergi: pokojničin oče, mati in polbrat (portreti št. 14–16). Tudi druge slike se le deloma ujemajo s slikami iz moževe zapuščine.¹¹⁰

8. Portret Sigmunda (1732/33–1801) in Jožefa (1734–1776) pl. Dienersperga (sl. 9)

NG S 907 (v NMS stara inv. št. 3757); dopasni portret; V: 73,5 cm, Š: 81,3 cm (prej 83,3 cm); olje na platnu.

Napisa nad glavama: levo »Sigmud [sic!] / F: v: Dienersperg / 5 A.«, desno »Josef / F: v: Dienersperg / 4. A:«, vmes letnica 1738.

Spodaj zabrisana napisa zelo podobne vsebine z obrnjenim zaporedjem (najprej starost, nato priimek), vidna letnica nastanka: »Dep: 1738«.

Napis na ovratnici psa ob Sigmundu: »S. V. D« [Sigmund von Dienersperg].

Datacija: 1738; neznani avtor; objavljen.¹¹¹

Na dvojnem portretu sta v lovski opravi upodobljena petletni Sigmund (1732/33, Ponikva – 1801, Dobrna) in štiriletni Jožef (1734, Ponikva – 1776, Radeče), prvorojenec in drugorojenec Petra Dominika pl. Dienersperga in Jožefe Katarine, rojene pl. Dienersperg. Na podlagi navedbe starosti ob nastanku slike (1738) je bilo mogoče z večjo gotovostjo določiti čas njunega rojstva, starejše krstne matice župnije Ponikva so namreč že leta 1782 zgorele.¹¹²

Sigmund je bil leta 1756 v Gorici posvečen v duhovnika, a je kljub plemiškemu rodu in pridobljenemu baronskemu naslovu (1766) vse življenje ostal le beneficiat, duhovni pomočnik in nato grajski duhovnik (sacelan) v dveh Dienerspergovih dvorcih – na rodni Ponikvi in pri stričevi družini na Taboru pri Vojniku. Nazadnje je imel hrano in stanovanje pri župniku na Dobrni, kjer je umrl 12. februarja 1801.¹¹³

Tudi njegov mlajši brat Jožef s polnim imenom Jožef Karel v življenju ni dosegel česa pomembnejšega. Postal je častnik, ostal samski in se nazadnje odpovedal dediščini v korist brata Avgušтина, graščaka na Dobrni, pri katerem si je izgovoril dosmrtno preskrbo. Njegova življenjska pot se je iz neznanega razloga končala manj kot pol leta pozneje, 9. februarja 1776, v Radečah ob Savi.¹¹⁴

9. Portret Marije Ane (1736–1738/59) in Antona (1737–1797) pl. Dienersperga (sl. 10)

NG S 908 (v NMS stara inv. št. 3758); dopasni portret deklice in celopostavni sedeči deček; V: 73,5 cm, Š: 81 cm (prej 82 cm); olje na platnu.

¹¹⁰ V obeh inventarjih je istih 13 slik, ene slike iz zapuščine Petra Dominika zapuščinski inventar Jožefe Katarine ne pozna, zato pa je v slednjem 12 dodatnih slik, pri čemer srečamo dve že leta 1715 v zapuščini Ditriha Fridrika, očeta Petra Dominika (AT StLA, Landrecht, K 124, Dienersberg (1), 28. 5. 1715, fol. 236v–39v). V vseh treh inventarjih (1715, 1764 in 1769) najdemo samo štiri iste slike, in sicer tiste, ki so pripovedovale svetopisemsko zgodbo o izgubljenem sinu. Kar zadeva portrete rodbinskih članov, se jih je, matematično gledano, lahko v vseh 54 letih ohranilo največ šest.

¹¹¹ Dosedanje objave: Vrišer, *Noša v baroku*, 31–32, 126, repr. 141, kot: »Portret Sigismunda in Jožefa Dienersperga, 1738«; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 269; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 65; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 109.

¹¹² Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 261–62.

¹¹³ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 267–68, 411; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 107–08.

¹¹⁴ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 268–69, 411. – Kot se je izkazalo pozneje, je hišna št. 26, kjer je po radeški mrliški knjigi umrl, pripadala tamkajšnjemu župnišču; gl. Golec, *Slovenska posebnost*, 218.

7. Portret Petra Dominika pl. Dienersperga (1699–1764) (št. 6), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

8. Portret Jožefe Katarine pl. Dienersperg, roj. pl. Dienersperg (1712–1769) (št. 7), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

9. Portret Sigmunda (1732/33–1801) in Jožefa (1734–1776) pl. Dienersperga (št. 8), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

10. Portret Marije Ane (1736–1738/59) in Antona (1737–1797) pl. Dienersperga (št. 9), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

Napisa nad glavama: levo »Maria Anna / F: v: Dienersperg / 2 A:«, desno »Antonius / F: v: Dienersperg / 1 A:«, vmes letnica 1738.

Spodaj zabrisana napisa zelo podobne vsebine z obrnjenim zaporedjem (najprej starost, nato priimek), vidna letnica nastanka: »Dep: 1738«.

Datacija: 1738; neznani avtor; objavljen.¹¹⁵

Dvojni portret prikazuje četrtorojenega in petorojenega otroka prej navedenih zakoncev s Ponikve (tretjerojeni Anton je medtem umrl),¹¹⁶ dveletno Marijo Ano (1736, Ponikva –1738/59) in leto dni starega Antona pl. Dienersperga (1737, Ponikva – 1797, Novo mesto). Tudi iz navedb njunih starosti ob nastanku portreta leta 1738 je bilo za oba mogoče natančneje določiti čas rojstva.

Marija Ana je znana samo še iz enega vira, z rodovnega debela Dienerspergov, na katerem je navedena kot četrtorojenka in zgolj z imenom. Umrla je najbrž še kot otrok, vsekakor pred letom 1759, ko je njen oče zapisal, da ima deset živčih sinov, ne da bi omenil tudi hčerko.¹¹⁷

Leto dni mlajši Anton je za razliko od sestre odrasel. Ni povsem gotovo, ali je bil samo nem ali gluhonem, imel pa je težak značaj, zato je potreboval stalen nadzor. Izmenično sta ga vzdrževala brata Avguštin, graščak na Dobrni, in Franc Rajmund, graščak na domači Ponikvi, dokler ga ni sorodstvo poslalo v oskrbo k novomeškimi frančiškanom; tam je umrl 29. julija 1797. Nesrečni Anton leta 1766 edini od desetih bratov ni postal baron.¹¹⁸

Na portretu pritegne pozornost pas s sedmimi amuleti okoli dečkovega trupa. Ne gre za navadne okraske, ampak imajo zaščitno funkcijo in kažejo na neko otrokovo hibo oziroma prizadetost.¹¹⁹

Četrta skupina – starejši člani rodbine Dienersperg

V to po nastanku heterogeno skupino smo uvrstili štiri portrete (št. 10–13), ki so delo treh rok in jih kot edina skupna poteza povezujejo enotno prenovljeni napisi iz okoli leta 1832. Na prvem je upodobljen izmišljeni opat Dienersperg iz 16. stoletja, na preostalih treh pa trije štajerski Dienerspergi, rojeni v 17. stoletju: zakonca in možev sin.

10. Portret izmišljenega člana rodbine iz 16. stoletja Engelberta Dienerja (sl. 11–12)

NMS, inv. št. 1580 (stara inv. št. 3791); dopasni portret; V: 99 cm, Š: 70 cm; olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »V: Dienersperg / Abt in Sittich. / 1580.« [Von Dienersperg], odstranjen ob restavriranju leta 2000.

Datacija 1580 (izmišljena); neznani avtor; objavljen.¹²⁰

¹¹⁵ Dosedanje objave: Vrišer, *Noša v baroku*, 46, 126, repr. 140, kot: »Portret Marije Ane in Antona Dienersperga, 1738«; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 269; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 65; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 109.

¹¹⁶ O Dienerspergovih otrocih gl. Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 266–71.

¹¹⁷ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 261–62, 412; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 104.

¹¹⁸ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 261, 270–71, 412; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 108–09.

¹¹⁹ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

¹²⁰ Dosedanje objave: Horvat in Kos, *Zbirka slik*, 181, kat. št. 638 (restavrirana različica); Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 42 (obe različici – pred restavriranjem in po njem).

Stiški opat iz rodu pl. Dienerspergov, prikazan brez osebnega imena na portretu z letnico 1580, ni resnična osebnost. Franc Ksaver baron Dienersperg govori v rodbinski kroniki (1835) o patru Engelbertu Dienerju, ki naj bi bil leta 1561 komornik v cistercijanskem samostanu Heiligenkreuz v Spodnji Avstriji, nato pa naj bi ga cesar Ferdinand I. kot vnetega nasprotnika luteranstva poslal v Stično, kjer so ga izvolili za opata. Že kot opat naj bi na Kranjsko poklical svojega bratranca viteza Janeza (Hansa) Dienerja, ki je postal začetnik rodbine Dienersberg.¹²¹

Portret je morda prišel v Dienerspergove roke šele za potrebe ureditve Galerije Dienerspergiane okoli leta 1832. Baron Franc Ksaver se je hotel s tem izmišljenim znamenitim prednikom po pedigreju vsaj malo postaviti ob bok svojemu novemu zetu Johannu grofu Hoyosu, ki se je tisto leto oženil z njegovo prvorojenko Kajetano. Žal ni mogoče ugotoviti, ali so bili podatki o opatu že na portretu ali jih je Franc Ksaver dodal sam, pri čemer bi uporabil izposojeno predlogo in ne portret opata Dienersperga, ki bi že bil v rodbinski lasti. Slika je originalno delo slabše kvalitete iz 18. stoletja, in sicer šablonski portret, za kar govori drža desnice, ki bi glede na položaj morala držati opatski križ ali kaj podobnega.¹²²

Domoznanec Franc vitez Gadolla (1797–1866), nečak Franca Ksaverja barona Dienersperga in sam po materi iz Dienerspergovega rodu, je leta 1861 na kratko poročal o opatovem portretu v rokopisni genealogiji Dienerspergov in Adelsteinov. Po njegovih besedah, zapisanih z večdesetletno časovno distanco, je portret »svojčas« visel skupaj z drugimi portreti v dvorcu Dobrnica pri Dobrni.¹²³ Gadolla ga tam ni mogel videti pred letom 1814, ko je Franc Ksaver postal dedič po umrlem očetu in najverjetneje istega leta zakupnik Dobrnice. Verjetneje je, da bi se portret znašel na Dobrnici šele po letu 1822, ko je Franc Ksaver dvorec kupil,¹²⁴ ali pa šele, ko je dal okoli leta 1832 obnoviti napise na rodbinskih portretih. Pri tem se kot ključno postavlja vprašanje, ali je Gadollova navedba o nekdanji lokaciji portreta sploh točna. Le kaj bi portret »prvega Dienersperga« počel na Dobrnici, ki je vse do dvajsetih let 19. stoletja pripadala Adelsteinom? Franc Gadolla se je zelo verjetno zmotil (morda je šlo sploh samo za »lapsus calami«) in je sliko v resnici videl v sosednjem Dienerspergovem dvorcu Dobrna.

Pomenljiv je Gadollov stavek, ki neposredno sledi omembi opatovega portreta in v katerem pravi, da so v dvorcu Ponikva – »matičnem gradu« te veje štajerskih Dienerspergov – našli (časa ne navaja) sliko grba z napisom Hans Diener in letnico 1385, o kateri pa ni bil povsem prepričan, tako kot ni hotel soditi o avtentičnosti slike oziroma grba.¹²⁵ Hans (Janez) Diener, gradiščan ljubljanskega gradu, je namreč v 16. stoletju dejansko zasnoval rod Dienerjev, poznejših Dienerspergov.¹²⁶

Portret opata Dienersperga bi torej lahko izviral še s Ponikve in je prišel na Dobrno neznano kdaj po letu 1770, ko je Avguštin baron Dienersperg postal dobrnski graščak. Prav mogoče je, da so ga skupaj z drugimi slikami prenesli šele v zgodnjih tridesetih letih 19. stoletja, ko se je izkazalo,

¹²¹ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 41–43.

¹²² Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

¹²³ AT StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 917, fol. 1.

¹²⁴ O zakupu in lastništvu gl. Golec, »Dobrna – eno stoletje,« 439–41; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 154, 156–57.

¹²⁵ »Im Schloße zu Ponigl fand man ein Bild / Das Wappen der Dien: mit der Inschrift „Hans Diener, und ich glaube die Jahreszahl 1385 Ritter“ vorstellend. / Ob dieses authennd ist, kann ich nicht bezeugen.« (AT StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 917, fol. 1–1v).

¹²⁶ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 41–42, 50–54.

da Avguštinov sin Janez Nepomuk (1781–1836),¹²⁷ zadnji ponikovski graščak iz te rodbine, ne bo imel naslednika. Enako velja za naslednje tri portrete, ki vsi prikazujejo ponikovske Dienersperge, prvi Ditriha Friderika (u. 1715), ki je Ponikvo kupil, drugi njegovo prvo ženo (u. 1673) in tretji sina redovnika (u. 1750).

11. Portret Ditriha Friderika pl. Dienersperga (ok. 1646–1715) (sl. 13)

NMS, inv. št. 17796 (stara inv. št. 3755); dokolenski portret; V: 102,5 cm, Š: 91,5 cm; olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »D: F: v: Dienersperg / † 1719.« [Dietrich Freiherr von Dienersperg].¹²⁸

Napis na ovratnici psa: »D I G E«.¹²⁹

Napis levo spodaj: D: F: v: [slabo čitljivo, verjetno Dienersperg].

Brez datacije; neznani avtor; objavljen.¹³⁰

Ta član rodbine Dienersperg, ki se je v objavah in obravnavah dolgo pojavljal brez imena in identifikacije, je bil leta 2017 napačno identificiran kot neporočeni Ditrih pl. Dienersperg (ok. 1682–1719), in sicer zaradi zavajajoče letnice smrti 1719, ki se pojavlja v dveh genealogijah Dienerspergov.¹³¹ Morda se prava letnica smrti 1715 skriva v prvotnem napisu in se je pri obnovi napisa okoli leta 1832 pripetila napaka, morda pa je Franc Ksaver baron Dienersperg zmotno menil, da je upodobljenec res zgodaj umrl Ditrih. V resnici gre za Ditrihovega očeta Ditriha Friderika, lastnika gospostev in posesti Ponikva, Ruda (v Posavju pod Lisco) in Sevnica.¹³² Rodil se je okrog leta 1646 kot sin Ditriha pl. Dienersperga (ok. 1607–1667) in Rozine, rojene pl. Schlangenburg (ok. 1620–1688), najverjetneje v kupljenem dvorcu svojih staršev Tabor pri Vojniku.¹³³ Bil je deželan Štajerske in Kranjske, izjemno dejaven in podjeten človek, oče trinajstih otrok iz dveh zakonov. Prva žena Ana Konstancija, rojena pl. Kaltenhaus (1647–1673), mu je rodila samo sina, vse preostale otroke pa druga, neplemkinja Suzana Rozalija, rojena Markuti (1664–1736).¹³⁴ Pravnuk baron Franc Ksaver je to dobro vedel, a je v rodbinski kroniki (1835) vsem otrokom kot mater iz prestižnih razlogov pripisal »baronico« Kaltenhausovo, svojo resnično prednico Celjanko Markutijevo pa zamolčal.¹³⁵

¹²⁷ Janez Nepomuk baron Dienersperg, nazadnje glavni prejemnik kranjskih deželnih stanov, je umrl samski v Gradcu, Ponikve pa ni zapustil sorodnikom, ampak jo je še razmeroma mlad, star 38 let, v oporoki (1819) volil Ani grofici Trauttmansdorff, najverjetneje svoji nesojeni soprogi, sicer meščanski hčerki iz Celja. Gl. Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 283–84; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 168.

¹²⁸ Kratica D: F: bi lahko pomenila tudi Ditrih Friderik, vendar gre pri črki F v resnici za *Freiherr*, tako kot pri njegovi ženi (št. 12).

¹²⁹ Kratica ostaja nerazrešena. Za pomoč se iskreno zahvaljujem klasičnemu filologu prof. dr. Mateju Hriberšku.

¹³⁰ Dosedanje objave: Vrišer, *Noša v baroku*, 19, 90, repr. 36, kot: »Portret D. F. Dienersperga, 30. leta 17. stol.«; Horvat in Kos, *Zbirka slik*, 184, kat. št. 656, kot »Plemič iz družine Dienersperg« z datacijo »zadnja četrtina 17. stol.«; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 61; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 89, kot: »Leta 1719 umrli neporočeni Ditrih pl. Dienersperg«.

¹³¹ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 87.

¹³² Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 80–83.

¹³³ Po štajerski imenjski knjigi sta Ditrih in Rozina pl. Dienersperg kupila Tabor sicer šele leta 1649, a gre lahko za zapoznel vpis. Ditrih Friderik za razliko od štirih starejših sester, rojenih med letoma 1640 in 1644, ni bil krščen v Celju. O starših in nakupu gl. Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 56–59, 83.

¹³⁴ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 80–85.

¹³⁵ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 83–85.

Da je na portretu resnično Ditrih Friderik in ne njegov omenjeni sin, še določneje od oblačil¹³⁶ govori kontekst. Portret je namreč komplementaren s portretom upodobljenčeve prve žene Ane Konstancije, rojene pl. Kaltenhaus (št. 12). Oba sta kvalitetni deli iste roke, enakih dimenzij in z enakim ozadjem, portretiranca pa sta obrnjena drug proti drugemu. Prikazana sta kot mlajša človeka, kar ustreza času nastanka.¹³⁷

Ditrih Friderik naj bi umrl 11. marca 1715, star 69 let, in bil pokopan na Ponikvi. Dva meseca in pol pozneje so njegovo zapuščino popisali v dvorcih Ponikva in Ruda pod Lisco ter v hiši v Celju.¹³⁸ Največ slik je imel na Ponikvi,¹³⁹ med njimi tudi sedem portretov (*7 Contrafé Bilder die nicht aestimirt worden*),¹⁴⁰ o katerih ni dvoma, da je šlo za upodobitve sorodnikov, saj jih edinih niso ocenili. Od drugih slik je štirim glede na izpričani motiv mogoče slediti še pol stoletja pozneje, v zapuščinskih inventarjih sina Petra Dominika in snahe Jožefe Katarine.

12. Portret Ane Konstancije pl. Dienersperg, roj. pl. Kaltenhaus (Kaltenhausen) (1647–1673) (sl. 14)

NMS, inv. št. 17795 (stara inv. št. 3753); dokolenski portret; V: 102 cm, Š: 92 cm; olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »A: C: F: v: D: geb. Freyin / Kaltenhaus.« [Ana Constantia Freiin von Dienersperg geb. Freyin Kaltenhaus].

Brez datacije; neznani avtor; objavljen.¹⁴¹

Ana Konstancija pl. Kaltenhaus se je s Friderikom Ditrihom pl. Dienerspergom poročila 22. novembra 1670 ali 1671 neznano kje, ne v domačem Gradcu.¹⁴² Bila je najstarejša od treh otrok v Gradcu rojenih staršev Janeza Jurija pl. Kaltenhausa (1619–1675) in Ane Sabine, rojene Weber (1629–1681), rojena 27. julija 1647.¹⁴³ V njenem otroštvu je rodbina, ki se je prvotno pisala Kalternhauser, pogostje uporabljala obliko priimka Kaltenhaus, nato pa Kaltenhausen.¹⁴⁴ Oče Janez Jurij, štajerski deželni prisednik, je bil od leta 1652 lastnik manjšega dvorca Sparbersbach v neposredni bližini Gradca.¹⁴⁵

¹³⁶ Prim. Vrišer, "Noša na portretih 17. stoletja," 100; Vrišer, *Noša v baroku*, 19.

¹³⁷ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

¹³⁸ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 82.

¹³⁹ AT StLA, Landrecht, K 124, Dienersberg (1), 28. 5. 1715, fol. 236v–39v.

¹⁴⁰ AT StLA, Landrecht, K 124, Dienersberg (1), 28. 5. 1715, fol. 238v.

¹⁴¹ Dosedanje objave: Horvat, "Dr. Josip Mal," 449, št. 33, kot: »Grofica Dienersperg, r. Kaltenhaus«, portret datiran v 20. leta 17. stoletja; Horvat in Kos, *Zbirka slik*, 184, kat. št. 655, kot: »Plemkinja iz družine Kaltenhaus«, datirano v 20. leta 17. stoletja; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 61, z ugotovljeno identiteto; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 86, z ugotovljeno identiteto. – V katalogu razstave Narodnega muzeja Slovenci v šestnajstem stoletju (1986) je portretiranka opredeljena kot »plemkinja iz rodu Kaltenhaus - Dienersperg«, avtorstvo pa kot »slikar konca 16., začetek 17. stoletja«; prim. Žvanut, *Slovenci v šestnajstem stoletju*, 2: 19, kat. št. 195.

¹⁴² Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 83–84. Prim. AT DAGS, PA Graz – Hl. Blut, Trauungsbuch VI 1667–1675; PA Graz-St. Peter, Trauungsbuch II 1664–1699.

¹⁴³ AT DAGS, PA Graz – Hl. Blut, Taufbuch V 1643–1651, pag. 310. Schiviz von Schivizhoffen pozna samo krsta njenih mlajših dveh sorojencev (1648 in 1650), ne pa tudi njenega; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken*, 60, 61. Prim. tudi Naschenweng, *Der landständische Adel*, [217].

¹⁴⁴ Njena starša se nista poročila v Gradcu, kjer sta bila sicer oba rojena in kjer je mati tudi umrla, oče pa v bližnjem dvorcu Sparbersbach; prim. AT DAGS, PA Graz – Hl. Blut, Trauungsbuch III 1640–1651; Taufbuch III 1615–1624, pag. 168; Taufbuch IV 1625–1642, pag. 203; Sterbebuch VIII 1674–1682, pag. 335; Graz-St. Peter, Sterbebuch II 1675–1756, pag. [3]. O smrtih staršev tudi Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken*, 275, 510.

¹⁴⁵ Njegovo zapuščino so leta 1675 popisali v Sparbersbachu; prim. AT StLA, Landrecht, K 501, Kaltenhausen (2), 28. 11. 1675, fol. 194–217v. O dvorcu Sparbersbach: Baravalle, *Burgen und Schlösser*, 16–17.

Ana Konstancija je po očetu izvirala iz poldrugo generacijo prej plemenitene uradniške rodbine, po izvoru iz bavarskega Innviertla. Njen ded Wolfgang Kaltenhauser je bil leta 1605 skupaj z bratom v Gradcu plemeniten: kot tajnik štajerskih deželnih stanov s predikatom »zum Greiffenstein«, podeljenim leta 1610, je leta 1614 dobil izboljšan grb in nato leta 1621, ko je bil tajnik notranjeavstrijske vlade, naslov »von Kaltenhausen zum Greiffenstein«.¹⁴⁶ Materina rodbina Weber je dosegla plemenitenje šele leta 1656 s predikatom »von und zu Webersperg«, ki ga je kot prisodnik kletarskega sodišča na Štajerskem prejel Janez Jurij, ded Ane Konstancije, ko je bila ta stara že devet let; ded je nato že leta 1663 postal baron.¹⁴⁷

Portret z naknadnim napisom iz okoli leta 1832 Ani Konstanciji neupravičeno pripisuje predikat rojene baronice. Nastal je še za njenega življenja ali kmalu zatem, sočasno z moževim portretom. Ana Konstancija je Frideriku Ditrihu pl. Dienerspergu rodila samo enega otroka in preminila že 18. februarja 1673 v Sevnici. Franc Ksaver baron Dienersperg jo je v rodbinski kroniki (1835) zavestno razglasil za mater vseh otrok svojega pradedu in zato pomaknil njeno smrt za deset let, v leto 1683.¹⁴⁸

Glede na dimenzije portretov zakoncev Ditriha Friderika pl. Dienersperga – 102,5 × 91,5 cm – in Ane Konstancije, rojene pl. Kaltenhaus – 102 × 92 cm – bi na danes pogrešanem portretu neznane dame utegnili biti Dienerspergova druga žena, neplemkinja Suzana Rozalija, rojena Markuti. Ob prevzemu v Narodni muzej leta 1934 so namreč dimenzije tega portreta znašale 102,5 × 90,0 cm.¹⁴⁹

13. Portret Leopolda pl. Dienersperga (1686–1750) (sl. 15)

NG S 966 (v NMS stara inv. št. 3763); dopasni portret; V: 71,5 cm, Š: 55,5 cm, olje na platnu.

Napis levo zgoraj: »Leop: F: v. Dienersperg / Prior in Olimie. / † 1715.«

Brez datacije; neznani avtor; objavljen.¹⁵⁰

Pavlinec Leopold pl. Dienersperg je bil sin Ditriha Friderika pl. Dienersperga in njegove druge, neplemiške žene Suzane Rozalije, rojene Markuti.¹⁵¹ Najverjetneje je istoveten z Leopoldom Friderikom, krščenim 21. novembra 1686 v Celju. Redovnik z redovnim imenom Franc Leopold je postal leta 1708 v Olimju, kjer je leta 1715 še zelo mlad potrjeno opravljal funkcijo priorja. Letnica smrti 1715 na portretu je napaka, saj je kot živ, sicer le kot pater, izpričan še v letih od 1736 do 1744. Podatek o smrti 3. septembra 1750 v Olimju, ki ga navaja rodbinska kronika Franca Ksaverja barona Dienersperga, ni preverjen.¹⁵²

Portret ne dosega kvalitete prejšnjih dveh, upodobljenec pa ni v redovni obleki, kar nastanek slike postavlja v čas pred letom 1708. Portretiran je kot mlajši človek, pri čemer visoki ovratnik, knjiga in žepna ura kažejo na študenta.¹⁵³ O šolanju tega člana rodbine Dienersperg ni sicer znanega ničesar.¹⁵⁴

¹⁴⁶ Naschenweng, *Der landständische Adel*, [216]; Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte*, 3: 5.

¹⁴⁷ Naschenweng, *Der landständische Adel*, [1472–73]; Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte*, 5: 191.

¹⁴⁸ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 83–85.

¹⁴⁹ NMS, Stara inventarna knjiga Narodnega muzeja v Ljubljani (št. 2), inv. št. 3770: »Neznana dama«, olje na platnu. Leta 1947 je bil portret odstopljen Narodni galeriji, gl. NMS, Dokumentacija OZUU, akt. 514/46, 19. 5. 1947, št. 57: »3770, Neznana dama, olje na platnu«.

¹⁵⁰ Dosedanji objavi: Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 64; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 91.

¹⁵¹ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 84–85.

¹⁵² Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 92. – Odpovedno pismo ob njegovi redovniški umestitvi, datirano v Olimju 16. avgusta 1708, pravi, da se zdaj imenuje Franc Leopold, prej pa je bil Vid Friderik. Kratica »Leop. F.« na portretu bi lahko pomenila tudi Leopold Franc, vendar se nanaša na barona, tako kot pri očetu Ditrihu (št. 11).

¹⁵³ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

¹⁵⁴ Prim. Andritsch, *Die Matrikeln der Universität Graz*.

11. Domnevni portret izmišljenega člana rodbine iz 16. stoletja Engelberta Dienerja, pred restavracijo (št. 10), Ljubljana, Narodni muzej Slovenije (© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko)

12. Domnevni portret izmišljenega člana rodbine iz 16. stoletja Engelberta Dienerja, po restavraciji (št. 10), Ljubljana, Narodni muzej Slovenije (© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko)

13. Portret Ditriha Friderika pl. Dienersperga (ok. 1646–1715) (št. 11), Ljubljana, Narodni muzej Slovenije (© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko)

14. Portret Ane Konstancije pl. Dienersperg, roj. pl. Kaltenhaus (1647–1673) (št. 12), Ljubljana, Narodni muzej Slovenije (© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko)

Peta skupina – kranjski Dienerspergi

Naslednji trije portreti (št. 14–16) prikazujejo dolenske Dienersperge z Gracarjevega turna in Volavč pri Šentjerneju: zakonca Volfa Sigmunda (1679–1751), njegovo drugo ženo Regino Konstancijo, rojeno pl. (baronico) Valvasor (1689/92–1755), in sina iz prvega zakona Jožefa Avgušтина (1700–1737). Glede na različne formate in poteze niso nastali sočasno in niso delo istega avtorja. Kot bomo videli, sta prva dva nastala celo pred rojstvom zakoncev, ki naj bi ju prikazovala, le tretji portret je sodoben.

V posest štajerskih Dienerspergov bi lahko prišli na več načinov, najprej kot dediščina hčere Jožefe Katarine, ki se je leta 1732 pritožila na Ponikvo k svojemu sorodniku Petru Dominiku. Kot smo videli, je bilo v njeni zapuščini na Ponikvi ob smrti leta 1769 sumarno popisanih 12 družinskih portretov. Vsaj tolikšna je verjetnost, da so štajerski Dienerspergi dobili tri portrete svojih kranjskih sorodnikov od sorodstva na Gracarjevem turnu pozneje. Njihova lastnica je najverjetneje postala mlajša sestra Jožefe Katarine z imenom Marija Ksaverija Katarina (1719–1786), ki je ostala na Kranjskem in imela s prvim možem Maksimilijanom Rudolfom grofom Paradeiserjem (1707–1756) štiri odrasle otroke, vse brez potomstva.¹⁵⁵ Ne v njenem zapuščinskem inventarju (1786) ne v zapuščinskih inventarjih njenih staršev (1752 in 1755) ni naveden noben portret, a očitno le zato, ker so že prej prešli na dediče.¹⁵⁶ Da na Gracarjevem turnu, kjer so ti živeli,¹⁵⁷ ni manjkalo portretov, priča inventar zapuščine njenega sina Lovrenca Regulata grofa Paradeiserja (1751–1823), ki so ga sestavili že leta 1789, ko so duševno obolelega grofa poslali v bolnišnico usmiljenih bratov v Ljubljani; tam je 34 let pozneje umrl.¹⁵⁸ V njegovem inventarju so med skupaj 60 slikami, večinoma nabožnimi, sumarno popisali 18 portretov z neocenjeno vrednostjo.¹⁵⁹

Vsi trije sorojenci duševno bolnega grofa so umrli pred njim: brat dvojček, frančiškan, je prav tako končal kot duševni bolnik, starejša sestra je umrla samska, mlajša pa kot vdova po novomeškem zdravniku. Nemara je prav ta sestra Jožefa Sedej (1753–1810) poskrbela, da so nekateri portreti prišli v roke njenih štajerskih sorodnikov, najsi bo na Ponikvi ali Dobrni, in sicer potem, ko se je sredi devetdesetih let 18. stoletja izkazalo, da bo njena rodbinska veja Dienerspergov ostala brez potomstva in je njen mož dvorec Gracarjev turn v imenu bolnega svaka grofa Paradeiserja leta 1800 prodal.¹⁶⁰ O stikih med kranjskimi in štajerskimi Dienerspergi je v svojih spominih poročal Franc Ksaver, poznejši dobrnski graščak. Tako je leta 1787, tik po smrti stare tete Marije Ksaverije Katarine, kot 14-letnik s starši obiskal Gracarjev turn.¹⁶¹ Najverjetneje se je na ta obisk nanašal podatek, da je njegova stara teta, sodeč po portretu, utegnila biti lepota.¹⁶² Morda je tudi njen portret pristal v

¹⁵⁵ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 244–54.

¹⁵⁶ Arhiv Republike Slovenije (SI ARS), SI-AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 39, fasc. XX, G-164, 17. 7. 1786; šk. 18, fasc. XI, D-22, 14. 3. 1752; šk. 18, fasc. XI, D-25, 25. 2. in 7. 3. 1755.

¹⁵⁷ Gracarjev turn je Maksimilijan Rudolf grof Paradeiser kupil od Volfa Sigmunda pl. Dienersperga leta 1737, osem let prej, preden se je kot vdovec poročil z Dienerspergovo hčerko Marijo Ksaverijo Katarino; gl. Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 239–41.

¹⁵⁸ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 249.

¹⁵⁹ SI ARS, SI-AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 92, fasc. XXXVIII, P-215, 27. 7.–1. 8. 1789, prezentirano 19. 12. 1789, pag. 17–18.

¹⁶⁰ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 249. – Jožefa Sedej je v svoji oporoki, sestavljeni malo pred smrtjo v Ljubljani, natančno razdelila nakit in druge predmete, ni pa omenila nobenih slik; prim. SI ARS, SI-AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, I. serija, šk. 17, fasc. S 237–412, testament S-412, 11.–14. 11. 1810.

¹⁶¹ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 144.

¹⁶² Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 67–68.

rokah štajerskih Dienerspergov, a se je sled za njim sčasoma izgubila. Ko je Franc Ksaver okoli leta 1832 dal tudi tri portrete kranjskih Dienerspergov opremiti z enakimi napisi kot portrete članov štajerske rodbinske veje, so bili že na Dobrni, vsi kranjski sorodniki pa pokojni.

14. Domnevni portret Volfa Sigmunda pl. Dienersperga (1679–1751) (sl. 16)

NMS, inv. št. 17797 (stara inv. št. 3760); dopasni portret; V: 105 cm, Š: 84 cm; olje na platnu.

Napis levo zgoraj: »Wolf: Sigm: v: und zu / Dienersperg / †1680«.

Slabo viden napis spodaj levo: »D. F. v. Dienersperg 16_9« (morda letnica 1679).

Brez datacije; neznani avtor; objavljen.¹⁶³

Volf (Volfgang) Sigmund pl. Dienersperg je pripadal kranjski veji Dienerspergov. Na Gracarjevem turnu rojeni Volf Sigmund je bil krščen v Šentjerneju 27. junija 1679 kot sin v Ljubljani rojenega Janeza Sigmunda pl. Dienersperga (1651–1696), ki se je leta 1676 priženil k Ivani Rozaliji pl. Buset (1661–1688) na Gracarjev turn pri Šentjerneju. Volf Sigmund je zgodaj izgubil oba starša, postal pehotni častnik in se dvakrat poročil, 15. julija 1698 z Marijo Nežo pl. Mospach (Mospacher) († 1706–11) in 28. maja 1711 z Regino Konstancijo pl. (baronico) Valvasor, z vsako pa je imel po dva otroka, ki sta tudi odrasla. V okolici Šentjerneja je posedoval več dvorcev, od katerih je Vrhovo kupil, Volavče z manjšima Ostrežem in Golim priženil z drugo ženo, nazadnje pa po stricu Janezu Herbardu pl. Busetu († 1724) podedoval še rodni Gracarjev turn, vendar mu gospodarjenje ni šlo od rok. Posredno je bil dvakratno povezan s polihistorjem Janezom Vajkardom Valvasorjem. Oženil se je namreč z njegovo najmlajšo hčerjo, njegov omenjeni stric pl. Buset pa z Valvasorjevo vdovo.¹⁶⁴ Volf Sigmund je umrl 18. ali 19. decembra 1751 na Volavčah. V njegovem zapuščinskem inventarju ni nobenih slik ali portretov,¹⁶⁵ ker ni bil več gospodar posesti. Volavče so bile namreč ženina dediščina, Vrhovo je prepustil zetu pl. Ilijašiću, Gracarjev turn pa prodal grofu Paradeiserju, svojemu poznejšemu zetu.¹⁶⁶

Letnica 1680 na portretu Volfa Sigmunda se je lahko nanašala samo na njegovo rojstvo (v resnici se je rodil eno leto prej) in je dobila križec očitno ob obnovitvi napisa in ureditvi Galerije Dienerspergiane okoli leta 1832. Bojno kladivo simbolizira vojščaka. V literaturi je bil portret datiran v 17. stoletje.¹⁶⁷ Ferdinand Šerbelj bi ga postavil v sredo oziroma najpozneje v tretjo četrtino 17. stoletja, tako kot tudi portret njegove soproge, ki je slabše kakovosti (št. 15).¹⁶⁸ Upodobljeni osebi tako ne moreta biti Volf Sigmund in Regina Konstancija. Napačna napisa so pripisali pozneje in morda sliki v posest štajerskih Dienerspergov sploh nista prišli s Kranjskega.

15. Domnevni portret Regine Konstancije pl. Dienersperg, roj. pl. Valvasor (1689/92–1755) (sl. 17)

NG S 906 (v NMS stara inv. št. 3754); dokolenski portret; V: 122 cm, Š: 91,2 cm, olje na platnu.

¹⁶³ Dosedanje objave: Vrišer, *Noša v baroku*, 24–25, 100, repr. 63, kot: »Portret Bolfenka Sigmunda Dienersperga, kon. 70. let 17. stol.«; Horvat in Kos, *Zbirka slik*, 184, kat. št. 657, kot »Bolfenk Žiga Dienersperg« z datacijo nastanka sredi 17. stoletja; Horvat, »Dr. Josip Mal,« 449, št. 34, kot »Wolf Žiga Dienersperg«, z datacijo v 17. stoletje, v angleški različici napisa pa sredino 17. stoletja; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 59; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 62.

¹⁶⁴ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 59–67.

¹⁶⁵ SI ARS, SI-AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 18, fasc. XI, D-22, 14. 3. 1752.

¹⁶⁶ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 241–42.

¹⁶⁷ Gl. op. 163.

¹⁶⁸ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

Napis desno zgoraj: »Reg: Const: von u: / zu Dienersperg geb[.] / F: v: Valvafor. / 1688.«
Brez datacije oziroma 1688; neznani avtor; objavljen.¹⁶⁹

Regina Konstancija pl. Dienersperg je bila dolgo pozabljena hči polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja in njegove druge žene Ane Maksimile pl. Čečker (Zetschker) (najpozneje 1663–1713/16), kot taka identificirana šele leta 2007.¹⁷⁰ Po očetovi smrti je z materjo in sestro najprej živila v Krškem, po materini vnovični poroki z Janezom Herbardom pl. Busetom leta 1699 pa v njegovem dvorcu Gracarjev turn pri Šentjerneju, kjer je 28. maja 1707 prvič stopila pred oltar. Po zgodnji smrti prvega, veliko starejšega soproga Janeza Lovrenca pl. Wernegka (1661/6–1710), ki ji je zapustil bližnji dvorec Volavče in s katerim ni imela otrok, se je 28. maja 1711 poročila z vdovcem Volfom Sigmundom pl. Dienerspergom. Zakonca sta imela dve hčerki in sta živila na Volavčah in Gracarjevem turnu, dokler ni šel ta leta 1737 v druge roke. Regina Konstancija je kot vdova zadnjih nekaj mesecev preživela v Novem mestu in preminila 19. januarja 1755.¹⁷¹ Ker ni bila več gospodarica posesti, izkazuje njen zapuščinski inventar le osebne predmete, med njimi nekaj nabožnih in drugih slik.¹⁷²

Portret Regine Konstancije prikazuje mlajšo žensko, okoli leta 1832 prenovljeni napis pa k dekliskemu priimku Valvasor neupravičeno dodaja baronski predikat. Njenemu očetu polihistorju Janezu Vajkardu je namreč uspelo prepričati javnost, da je bil tako kot del njegovega sorodstva tudi sam povzdignjen v baronski stan.¹⁷³ Letnica 1688 se nanaša na leto rojstva portretiranke in je pravilna le v izjemnem primeru: če bi bilo ime Regine Konstancije pomotoma izpuščeno na rodovnem deblu Valvasorjev v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689) in bi se rodila 28. aprila 1688 kot dvojčica Katarine Frančiške. V nasprotnem, kar je veliko verjetneje, je portretiranka prišla na svet med letoma 1689 in 1692.¹⁷⁴ Portret je bil po ugotovitvi, da je na njem upodobljena oseba identična z dolgo pozabljeno hčerko Janeza Vajkarda Valvasorja, s tem spoznanjem in namenom prvič predstavljen javnosti leta 2007.¹⁷⁵

Regina Konstancija je, tako kot njena hči Jožefa Katarina pl. Dienersperg in vnuk Franc Ksaver Avguštin baron Dienersperg, prednica vseh danes živečih potomcev Janeza Vajkarda Valvasorja.¹⁷⁶

16. Portret Jožefa Avgušтина pl. Dienersperga (1700–1737) (sl. 18)

NG S 905 (v NMS stara inv. št. 3761); dopasni portret; V: 87 cm, Š: 72 cm; olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »Josef Augustin / F. von u: zu Die[=] / nersperg. Obit / d: Croat: Reg: N°. 2 / † aetat: 38.«
Brez datacije; neznani avtor; objavljen.¹⁷⁷

¹⁶⁹ Dosedanje objave: Vrišer, *Noša v baroku*, 16, 88, repr. 27, kot »Portret Regine Konstancije Valvasor-Dienersperg, prva pol. 17. stol.«; Golec, »Polihistor J. V. Valvasor,« 91; Golec, »Valvasorjevo neznano potomstvo,« 1: 347; Golec, »Der Hudič ist hier zu Hause,« 71; Golec, *Valvasorji: Med vzponom*, 379; Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 231; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 59; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 63.

¹⁷⁰ Golec, »Polihistor J. V. Valvasor,« 91; Golec, »Neznano in presenetljivo,« 313–14.

¹⁷¹ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 230–43.

¹⁷² SI ARS, SI-AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 18, fasc. XI, D-25, 25. 2. in 7. 3. 1755, pag. 14–15.

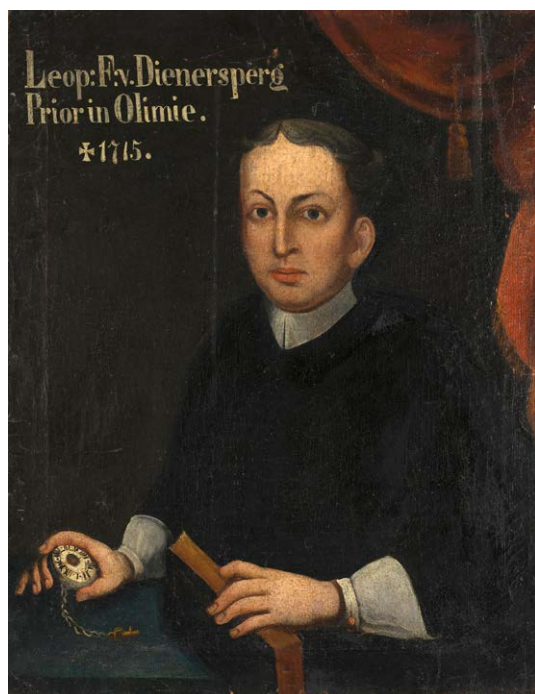
¹⁷³ O Valvasorjevem izmišljenem pobaronjenju gl. zlasti: Golec, *Valvasorji: Med vzponom*, 340–45.

¹⁷⁴ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 32. – V tem času v krstno matico župnije Šmartno pri Litiji večinoma niso vpisovali otrok, krščenih po gradovih; gl. Golec, »Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah,« 87–91.

¹⁷⁵ Gl. op. 28.

¹⁷⁶ Golec, *Valvasor: Njegove korenine*, 410.

¹⁷⁷ Dosedanje objave: Golec, »Der Hudič ist hier zu Hause,« 71; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 60; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 66.

15. Portret Leopolda pl. Dienersperga (1686–1750) (št. 13), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

16. Portret Volfa Sigmunda pl. Dienersperga (1679–1751) (št. 14), Ljubljana, Narodni muzej Slovenije (© Narodni muzej Slovenije; foto: Tomaž Lauko)

17. Domnevni portret Regine Konstanze pl. Dienersperg, roj. pl. Valvasor (1689/92–1755) (št. 15), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

18. Portret Jožefa Avguščina pl. Dienersperga (1700–1737) (št. 16), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

O svojem popoli starem stricu Jožefu Avguštinu pl. Dienerspergu je baron Franc Ksaver v rodbinski kroniki leta 1835 zapisal, da je kot stotnik v Batthianijevem polku 12. decembra 1737 padel v boju. Dejansko je bil poročnik omenjenega dragonskega polka in je umrl samski za grižo med 15. novembrom (datum oporoke) in 12. decembrom 1737 (datacija zapuščinskega inventarja) v Temišvaru. Rodil se je kot prvi in edini sin Volfa Sigmunda pl. Dienersperga (1679–1751) in njegove prve žene Marije Neže, rojene pl. Mospach († 1706–11), najverjetneje v očetovem dvorcu Vrhovo pri Šentjerneju, ter bil krščen 28. avgusta 1700.¹⁷⁸

Portret, ki prikazuje moškega zrelih let s prsnim oklepom, je za razliko od portretov št. 15 in 16 sodobnega nastanka.¹⁷⁹ Napis navaja, da je Jožef Avguštin umrl pri osemintridesetih kot pripadnik 2. hrvaškega (dragonskega) regimenta.

Šesta skupina – sorodnika Nediensperga

Zadnja dva portretiranca sta si sorodstveno najbolj vsaksebi in tudi časovno zelo oddaljena, saj je med njunima rojstvom minilo več kot dvesto let. Ne prvi ne drugi ne predstavljata krvnega sorodnika oziroma sorodnice Dienspergov. V Galerijo Dienspergiano sta uvrščena samo zato, ker ju je vanjo vključil baron Franc Ksaver okoli leta 1832.

17. Portret Mihaela pl. Straßberga (Strassberg, Strasperg) (ok. 1532–1600) (sl. 19)

NG S 911 (v NMS stara inv. št. 3778); dopasni portret; V: 98 cm; Š: 77 cm; prvotne dimenzije 97,5 × 76,5 cm; olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »Michael Straßperg. Ritter. / Anno aetatis 68. 15. Octobris. / Anno 1600 obit. Uxor / Veronica Diensperg.«.

Napis levo zgoraj pod grbom: »Mortuus en Vivo.«, morda portretirančeva deviza.

Druga znamenja identifikacije: levo zgoraj Straßbergov rodbinski grb, dodan pozneje.

Brez datacije; neznani avtor; neobjavljen.

Mihael vitez Straßberg je bil glede na letnico rojstva 1532, izračunano iz podatkov na portretu, najstarejši od vseh upodobljencev na znanih portretih v Galeriji Dienspergiani in celotni Breznikovi zbirki, rojen približno v istem času kakor izmišljeni stiški opat Diensperg, čigar portret je imel letnico 1580 (št. 10). Mihael naj bi po napisu desno zgoraj umrl 15. oktobra 1600 v starosti 68 let in imel za ženo Veroniko Diensperg. V resnici je bila edina Veronika pl. Diensperg (1689, Celje – 1744, Gorica pri Preboldu) veliko mlajša, rojena kot hči Ditriha Friderika pl. Diensperga in njegove druge, neplemiške žene Suzane Rozalije, rojene Markuti.¹⁸⁰ Leta 1731 se je pri dvainštridesetih omožila z Maksimilijanom Sigfridom pl. Straßbergom (1695, Kolovrat pri Vačah – 1762, Pogled pri Poljčanah), lastnikom podedovane Straßbergove posesti Gorica pri Preboldu. Veronika je v dvorcu Gorica tudi umrla, soproj Maksimilijan Sigfrid, edini dedič po svoji ženi, pa ga je leta

¹⁷⁸ Golec, *Vzpon in zaton Dienspergov*, 61, 64–65.

¹⁷⁹ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

¹⁸⁰ Golec, *Vzpon in zaton Dienspergov*, 84–85.

1759 prodal.¹⁸¹ Če je na portretu res leta 1600 preminuli Mihael Straßberg, je mogoče sklepati, da je upodobitev prišla v roke štajerskih Dienerspergov kot darilo Straßbergove rodbine v času Veronikinega življenja ali po njeni smrti.

Urejevalec Dienerspergove portretne galerije baron Franc Ksaver je slabih sto let pozneje dobro vedel in v rodbinski kroniki (1835) tudi zapisal, žena katerega Straßberga je bila njegova stara teta Veronika,¹⁸² a je z napisom na portretu zavestno sporočal izkrivljeno resnico. Mihael Straßberg iz 16. stoletja bi bil lahko poročen samo z drugo, starejšo (izmišljeno) Veroniko Dienersperg. Konec 16. stoletja je resnično obstajal Mihael Straßberger, prvič izpričan leta 1593, ko je imel manjšo posest v župniji Vitanje.¹⁸³ Očitno je ob tej leta 1597 v štajerski imenjski knjigi napovedal kupljeni mlin pri Konjicah, istega leta pa je kupil še Pragerjevo posest Jamnik pri Zrečah. Slednje so njegovi dediči leta 1609 prodali.¹⁸⁴ Mihael je sicer imel omoženo hčerko, po moški strani pa naj bi se rod nadaljeval z njegovim bratom Janezom (Hansom) z Lindeka, čigar prapravnuk je bil po Naschenwengu prej omenjeni Maksimilijan Sigfrid pl. Straßberg (1695–1762).¹⁸⁵

Kaže, da so savinjski Straßbergi šteli Mihaela Straßbergerja za enega svojih pomembnejših prednikov, če že ne za začetnika rodu. Ni gotovo, ali je bil v sorodu z dvema Straßbergerjema, bratrancema, ki sta leta 1555 prejela izboljšan plemiški grb.¹⁸⁶ A Franc Ksaver baron Dienersperg si je v rodbinski kroniki prek Straßbergov prilaščal še starejše in pomembnejše plemiško sorodstvo. Praded Veronikinega soproga Maksimilijana (Maksa) Sigfrida pl. Straßberga z imenom Emerik naj bi imel za ženo sestro Rudolfa I. Habsburškega iz 13. stoletja (!).¹⁸⁷ Uvrstitev domnevnega portreta viteza Mihaela Straßberga v Galerijo Dienerspergiano dobi s tem svoj pravi smisel in namen. Portret se sicer stilno uvršča v zgodnje 17. stoletje.¹⁸⁸

18. Portret Ivane Nepomucene pl. Hohenwart (1758–1832) (sl. 20)

NG S 729 (v NMS stara inv. št. 3789); dopasni portret; V: 100 cm, Š: 77,8 cm; olje na platnu.

Napis desno zgoraj: »Joch: Nep. v. Hohenwarth. / † 1833. 73. a. aetatis suae«.

Po podatkih Narodne galerije je portret opremljen tudi s podpisom avtorja: »A: Periz pinx: / MDC-CLXXIV«, ki je moral biti odkrit pozneje nekje na zadnji strani platna. Na sami upodobitvi ga ni, kakor tudi ne v inventarni knjigi Narodnega muzeja ob prevzemu leta 1934.¹⁸⁹

Datacija: 1774; avtor: A. Periz [Andrej Peric]; neobjavljen.

Ivana Nepomucena pl. Hohenwart, ki je na portretu upodobljena kot 16-letno dekle, je po materi izvirala iz rodbine baronov Adelsteinov. Bila je sestrična Antonije baronice Dienersperg,

¹⁸¹ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 100–01. Genealoški podatki Maksimilijana Sigfrida pl. Straßberga po Naschenweng, *Der landständische Adel*, [1388]; Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŽA Vače, Matične knjige, R 1689–1705, s. p., 3. 10. 1695; Nadškofijski arhiv Maribor (SI NŠAM), Župnija Loče pri Poljčanah, M 1757–1804, fol. 20.

¹⁸² Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 100–01.

¹⁸³ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, 215.

¹⁸⁴ AT StLA, B 249/5, Sikora, *Die steirischen Gülden etc.*, V. Kreis Cilli, 366. Na prvotni posesti je leta 1635 gospodarila ovdovela hči Marija, poročena pl. Führenberg.

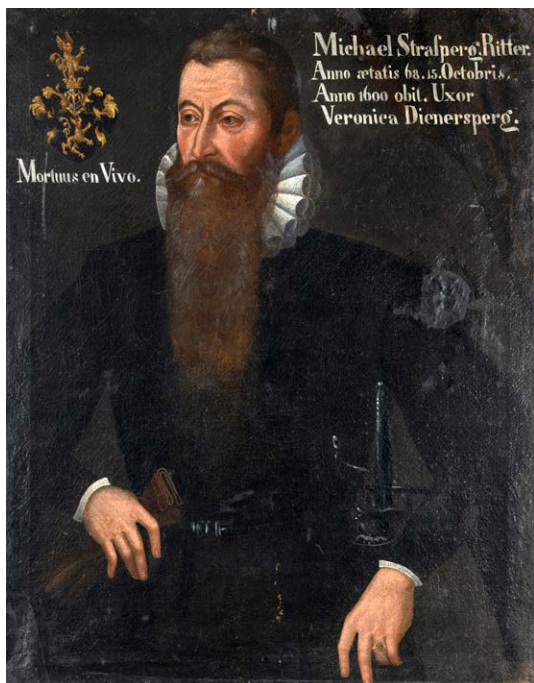
¹⁸⁵ Naschenweng, *Der landständische Adel*, [1387–88].

¹⁸⁶ Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte*, 5: 65. Prim. Naschenweng, *Der landständische Adel*, [1387].

¹⁸⁷ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 101.

¹⁸⁸ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

¹⁸⁹ NMS, Stara inventarna knjiga Narodnega muzeja v Ljubljani (št. 2), inv. št. 3789.

19. Portret Mihaela pl. Straßberga (ok. 1532–1600) (št. 17), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

20. Portret Ivane Nepomucene pl. Hohenwart (1758–1832) (št. 18), Ljubljana, Narodna galerija (© Narodna galerija; foto: Bojan Salaj)

21. Dvorec Dobrna, zgrajen leta 1774 (© ZRC SAZU, UIFS; foto: Andrej Furlan)

rojene baronice Adelstein, hči njene tete. Rodila jo je Ana Marija Terezija, rojena baronica Adelstein (1740–1811), katere podobo prepoznamo na portretu petletne deklice iz Breznikove zbirke (NG S 912),¹⁹⁰ oče pa je bil Janez Ludvik pl. Hohenwart (1716–1785), graščak v Podgradu pri Vranskem in nazadnje najemnik posesti svojega brata Spodnje Perovo pri Kamniku.¹⁹¹ Ivana Nepomucena, rojena 2. septembra 1758 v Podgradu in istega dne krščena na Vranskem kot Marija Rozalija Nepomucena,¹⁹² glede na ubožanje svoje družine ni imela veliko perspektive. Ostala je samska in je – kot je zapisal »mali štajerski Valvasor« Franc vitez Gadolla, nečak Franca Ksaverja barona Dienersperga – dolgo živela v Celju pri Kajetani baronici Adelstein,¹⁹³ ovdoveli ženi njenega strica Antona Karla barona Adelsteina.¹⁹⁴ Nato je bila tesno povezana s Kajetanino hčerko Antonijo, omoženo baronico Dienersperg. Kot v rodbinski kroniki (1835) poroča Antonijin soprog Franc Ksaver baron Dienersperg, je imela Antonija njeno »zvesto oporo pri hišnih opravilih«, Hohenwartova pa je v Dienerspergovi hiši v Celju tudi umrla. Njena življenjska pot se je končala 25. februarja 1832 v 74. letu starosti.¹⁹⁵ Franc Ksaver, ki je pisal po spominu, je v rodbinski kroniki postavil njeno smrt v leto 1830,¹⁹⁶ na portret pa je dal napisati letnico smrti 1833 in starost 73 let namesto 74 oziroma 75. V rodbinski kroniki, ki jo je začel pisati leta 1835 in končal naslednje leto ali najpozneje leta 1837,¹⁹⁷ znaša distanca 5–7 let od navedenega in 3–5 let od dejanskega časa smrti. Pri zapisu letnice 1833 na portretu je bila distanca verjetno manjša kakor ob nastanku kronike, zato je manjše tudi odstopanje od pravilne letnice smrti 1832.

Portret sorodnice Hohenwartove prvotno ni bil mišljen za uvrstitev v Galerijo Dienerspergiano, ki je v svoji končni obliki, kot rečeno, najverjetneje nastala pred poroko Kajetane baronice Dienersperg z Johannom grofom Hoyosem 28. oktobra 1832. Ivana Nepomucena je umrla osem mesecev pred tem, 25. februarja 1832, letnica smrti 1833 pa kaže na nevednost naročnika o točnem letu smrti in nastanek napisa vsaj kakšno leto pozneje, gre pa za enak tip črk kakor pri vseh drugih portretih iz rodbinske galerije. Glede na sorodstvo z Dienerspergi prek Adelsteinov bi portret morali uvrstiti v Adelsteinov del Breznikove zbirke, a ga navedene okoliščine postavljajo v Galerijo Dienerspergiano. Portret namreč ni prišel v Dienerspergove roke iz zapuščine Adelsteinov, ampak neposredno od portretiranke, bodisi pred njeno smrtjo bodisi po njej v Dienerspergovi hiši v Celju. Zakonca Franc Ksaver in Antonija sta s »posthumno vključitvijo« slike v Galerijo Dienerspergiano počastila spomin na drago sorodnico in prijateljico.

¹⁹⁰ Njeno identiteto ob drugih okoliščinah razkriva napis na datiranem portretu »A: M: T: V: F: V: A: / AETATIS SUAE V. / A. 1745« [Anna Maria Theresia Freiin von Adelstein]. Rodila se je 2. maja 1740 kot hči Franca Jožefa barona Adelsteina in Marije Konstancije Lukrecije, rojene pl. Gabelkoven, in bila krščena v Šmartnem v Velenju kot Ana Marija Terezija Ivana; gl. Orožen, *Das Bisthum*, 5: 299. Iz Breznikove zbirke izvirata tudi portreta njenih staršev (NG S 712 in NG S 728).

¹⁹¹ O starših gl. Golec, »Neprava Valvasorjeva hiša,» 83–84.

¹⁹² Župnijski arhiv Vransko, Matične knjige, R 1754–70, pag. 55.

¹⁹³ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 160.

¹⁹⁴ Portreta obeh zakoncev Adelstein, nastala leta 1775, sta prav tako prišla v Narodni muzej iz zbirke Jožefa Breznika (NMS, inv. št. 17798 in 17799). O identifikaciji portretirancev gl. Golec, »Dobrna – eno stoletje,» 427–28; Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 180.

¹⁹⁵ Celjska mrliška matica ji daje nekoliko manj, 72 let; prim. NŠAM, Župnija Celje-Sv. Danijel, Matične knjige, M 1808–34, pag. 310.

¹⁹⁶ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 160.

¹⁹⁷ Golec, *Vzpon in zaton Dienerspergov*, 28.

Slikar Andrej Peric

Avtor portreta Ivane Nepomucene pl. Hohenwart, nastalega leta 1774 in podpisanega z imenom »A: Periz pinx:«, je bil doslej komaj znan. Ferdinand Šerbelj, ki je njegov priimek zapisal kot Perič, pri osebnem imenu pa ugibal, da bi se slikar lahko imenoval Anton, je nanj kot na novo ime opozoril leta 2011 na razstavi in v razstavnem katalogu o poznobaročnem slikarstvu na Kranjskem.¹⁹⁸ Peric/Perič je bil znan samo po sliki sv. Jurija iz leta 1779 s podpisom: »1779 / A. Periz pin [...]«. ¹⁹⁹ Slika neznane provenience, očitno narejena za neki oltar, kaže na tesne stike z deli Valentina Metzingerja in Antona Cebeja, trije putti pa so »bliže Kremser Schmidtovim nebeščanom«. ²⁰⁰ Sama podoba po Šerbelju razkriva avtorja kot značilnega predstavnika ljubljanskega poznobaročnega slikarstva, medtem ko kakovostni nivo signiranega dela govori, da je šlo za poklicnega slikarja. ²⁰¹

»A. Periz« bi 16-letno Ivano Nepomuceno pl. Hohenwart pet let prej, leta 1774, lahko portretiral v njenem rodnem dvorcu Podgrad pri Vranskem²⁰² ali v Ljubljani, če je bila tam, denimo, gojenka uršulink. Inicialka A. skoraj brez dvoma pomeni Andrej. France Stele je namreč leta 1914 v cerkveni shrambi poleg župnijske cerkve v Cerknici videl sliko Marijinega rojstva s podpisom na tlaku: »And: Peritz pinx a. 1780«. ²⁰³ Še več, slikar Andrej Peric je neznano kje pustil še en pomemben prstni odtis, verjetno v obliki podpisa, in sicer kot Štajerec: »Andrea Peritz ex Styria«. ²⁰⁴ Formulacija kaže na nastanek zapisa zunaj Štajerske, na Kranjskem, in na slikarjev štajerski izvor, kar se lepo ujema z njegovimi domnevnimi postajami: Podgrad pri Vranskem – Ljubljana – Cerknica. Portret Ivane Nepomucene pl. Hohenwart iz leta 1774 ni na ravni slike sv. Jurija z letnico 1779. ²⁰⁵ To utegne biti pokazatelj, da se je slikar v vmesnem času izbrusil pri ljubljanskih mojstrih.

Hranišča portretov – poskus rekonstrukcije

Trije zapuščinski inventarji ponikovskih Dienerspergov iz 18. stoletja, nastali v letih 1715, 1764 in 1769, ob soočenju z 18 portreti iz Galerije Dienerspergiane, oblikovane okoli leta 1832, do neke mere omogočajo sklepanja, kateri starejši portreti so prišli na Dobrno s Ponikve.

Na Ponikvi bi pred letom 1769 lahko pristala tudi skupina treh portretov, na katerih so bili upodobljeni polbrat, oče in mati Katarine Jožefe pl. Dienersperg (št. 7), ki se je na Štajersko omožila s svojim sorodnikom Petrom Dominikom pl. Dienerspergom (št. 6) iz dvorca Volavče pri Šentjerneju. Njena mati je bila Regina Konstancija (št. 15), najmlajša hči Janeza Vajkarda Valvasorja, katere odkritje je sploh dalo povod za nadaljnje raziskovanje Dienerspergovih portretov.

¹⁹⁸ Šerbelj, *Izzvenevanje nekega obdobja*, 20, 124.

¹⁹⁹ Šerbelj, *Izzvenevanje nekega obdobja*, 20, 124.

²⁰⁰ Šerbelj, *Izzvenevanje nekega obdobja*, 124.

²⁰¹ Šerbelj, *Izzvenevanje nekega obdobja*, 124.

²⁰² Podgrad je bil v rokah njenega očeta še do leta 1781, gl. Golec, "Neprava Valvasorjeva hiša," 83.

²⁰³ ZRC SAZU, UIFS, Kartoteka umetnikov, Peritz And. – slikar; Terenski zapiski Franceta Steleta, 1914, XCVI, fol. 29: »Cerkvena shramba poleg cerkve 8 slik poprej v oltarjih. Največja: Rojstvo Marije. Spodaj v tlaku napis: And: Peritz pinx a. 1780. Dosti dobra slika, ki naj se odda v muzej. 3.40 x 2 m.«

²⁰⁴ *Register nepremične kulturne dediščine*, 58.

²⁰⁵ Mnenje Ferdinanda Šerbelja, 24. 4. 2025.

Za druge, mlajše portrete je potrjeno, da Ponikva ne more biti kraj njihovega nastanka ali hrambe, ampak so nastali na Dobrni oziroma v bližini (v Celju, Podgradu pri Vranskem idr.) in so bili izobešeni po stenah novega dobrnskega dvorca, zgrajenega leta 1774.

Zapuščina Ditriha Friderika na Ponikvi (1715)	Zapuščina Petra Dominika na Ponikvi (1764)	Zapuščina Jožefe Katarine na Ponikvi (1769)	Na Dobrni okoli leta 1832
7 portretov (7 <i>Contrafē</i>) ²⁰⁶	6 portretov (6 <i>Contraffee</i>) ²⁰⁷	12 družinskih slik (<i>die Familien bilder [...] in 12: Stukh bestehend</i>) ²⁰⁸	Najmanj 18 portretov, kolikor jih danes sestavlja Galerijo Dienerspergiano
---	---	---	Št. 1 – baronica Antonija (1782–1845), roj. baronica Adelstein (nastal 1832)
---	---	---	Št. 2 – baron Ferdinand (1817–1853), nastal 1832
---	---	---	Št. 3 – baron Franc Ksaver Avguštin (1742–1814), nastal konec 18. stol.
---	---	---	Št. 4 – baronica Jožefa, rojena pl. Brandenau Mühlhoffen (1743–1818), nastal konec 18. stol.
---	---	---	Št. 5 – baronica Terezija (1776–1849), nastal 1796
---	verjetno	zagotovo	Št. 6 – Peter Dominik (1699–1764), nastal 1732
---	verjetno	zagotovo	Št. 7 – Jožefa Katarina, roj. pl. Dienersperg (1712–1769), nastal 1732
---	verjetno	zagotovo	Št. 8 – otroka Sigmund (1732/33–1801) in Jožef (1734–1776), nastal 1738
---	verjetno	zagotovo	Št. 9 – otroka Marija Ana (1736–1738/59) in Anton (1737–1797), nastal 1738
malo verjetno	morda	morda	Št. 10 – izmišljeni opat N. Dienersperg leta 1580
verjetno	zagotovo	zagotovo	Št. 11 – Ditrih Friderik (ok. 1646–1715)
zelo verjetno	zagotovo	zagotovo	Št. 12 – Ana Konstancija, rojena pl. Kaltenhaus (1647–1673)
verjetno	zagotovo	zagotovo	Št. 13 – Leopold (1686–1750), prior
---	verjetno	zelo verjetno	Št. 14 – Volf Sigmund (1679–1751)
---	verjetno	zelo verjetno	Št. 15 – Regina Konstancija, roj. (baronica) Valvasor (1689/92–1755)
---	verjetno	zelo verjetno	Št. 16 – Jožef Avguštin (1700–1737)
---	morda	morda	Št. 17 – Mihael pl. Straßberg (ok. 1532–1600)
---	---	---	Št. 18 – Ivana Nepomucena pl. Hohenwart (1758–1832)
morda	morda	morda	Brez. št. – morda je na enem od treh pogrešanih ženskih portretov Suzana Rozalija, rojena Markuti (1664–1736)

²⁰⁶ AT StLA, Landrecht, K 124, Dienersberg (1), 28. 5. 1715, fol. 238v.

²⁰⁷ AT StLA, Landrecht, K 126, Dienersberg (3), s. d., med 7. 5. in 24. 7. 1764, fol. 76v.

²⁰⁸ AT StLA, Landrecht, K 126, Dienersberg (3), 21. 8. 1769, fol. 136.

Na koncu morda ne bo odveč konkordančni prikaz drugih slik, ki se pojavljajo v inventarjih zakoncev Dienersperg v šestdesetih letih 18. stoletja in pol stoletja prej v inventarju moževega očeta. V vseh treh inventarjih najdemo samo štiri iste slike, ki pripovedujejo zgodbo o izgubljenem sinu. Sicer pa je precejšnja verjetnost, da sta isti dve sliki – Jezus pred Pilatom ter Marija z Jožefom (in Jezusom) – popisani v letih 1715 in 1769. V inventarjih iz let 1764 in 1769 se poleg zgodbe o izgubljenem sinu ujemajo še slike štirih cerkvenih učiteljev, štirih letnih časov in Jezusovega trpljenja (nošenja križa).

Zapuščina Ditriha Friderika (1715) ²⁰⁹	Zapuščina Petra Dominika (1764) ²¹⁰	Zapuščina Jožefe Katarine (1769) ²¹¹
		3 Marijine slike na platnu
		1 slika Herodijade
		1 slika cesarja Leopolda I.
4 slike zgodbe o izgubljenem sinu	4 slike izgubljenega sina	4 slike izgubljenega sina
		4 majhne slike 4 človeških grehov
	4 slike cerkvenih učiteljev	4 slike cerkvenih učiteljev
	4 slike letnih časov	4 slike letnih časov
1 velika slika Pilat proti Jezusu		1 velika slika Jezusove sodbe
1 slika Jezusa, Marije in Jožefa		1 slika Marije in Jožefa
	1 slika nošenja križa	1 slika Kristusovega trpljenja
	1 slika sv. Frančiška Serafina	
7 različnih naslikanih slik		
7 drugih naslikanih starih slik		
5 pobarvanih bakrorezov		
5 bakrorezov		
5 naslikanih slik (brez oltarja)		
oltar z vsemi slikami in tablami		

Namesto sklepa

Analiza portretov v Breznikovi zbirki z zgodovinskega vidika je izluščila, kateri so pripadali rodbini Dienersperg in postali okoli leta 1832 v dvorcu Dobrna (poleg morebitnih drugih, pozneje izgubljenih) del dokončno oblikovane Galerije Dienerspergiane. Nastali so v zelo različnih časih, preden pa so jih opremili z enotnimi napisi in jih s tem uvrstili v isti korpus, so bili nekateri deležni tudi po več naknadnih posegov. Vprašanje, kateri portreti so pristni in kateri upodobitve že pokojnih Dienerspergov ali sploh tretjih oseb, ki so jim pripisali identiteto enega od članov Dienerspergove rodbine, smo v glavnem pustili ob strani. Prav tako vprašanji, kdaj so bili naslikani, če ni navedena letnica nastanka, in kdo so njihovi avtorji. S podpisom je izpričan en sam slikar, za katerega se je izkazalo, da gre za Andreja Perica, doslej malo znanega cerkvenega slikarja iz druge polovice 18. stoletja.

²⁰⁹ AT StLA, Landrecht, K 124, Dienersberg (1), 28. 5. 1715, fol. 236v–39v.

²¹⁰ AT StLA, Landrecht, K 126, Dienersberg (3), s. d., med 7. 5. in 24. 7. 1764, fol. 76v.

²¹¹ AT StLA, Landrecht, K 126, Dienersberg (3), 21. 8. 1769, fol. 135v–36v.

Poleg 18 portretov Galerije Dienerspergiane in prav tolikšnega števila, ki smo jih identificirali kot upodobitve Adelsteinov in njihovega sorodstva, so bili iz zbirke portretov Jožefa Breznika na Kogu pri Ormožu leta 1934 preneseni v Narodni muzej še trije, ki ostajajo neidentificirani. Danes pogrešamo skupaj štiri portrete, od katerih je za četrtega znano, da je prikazoval Antonijo baronico Dienersperg in da je nastal leta 1832 (št. 1). Za tri, od katerih eden leta 1947 ni bil odstopljen Narodni galeriji, poznamo iz inventarne knjige Narodnega muzeja le dimenzije in oznako »Neznana dama«.²¹² Dienerspergovi rodbini bi lahko potencialno pripadali vsi trije, in sicer v primeru, da baron Franc Ksaver ob ureditvi galerije Dienerspergiane ni vedel, kdo so upodobljenke. Kot smo videli, obstaja glede na dimenzije možnost, da je šlo v enem primeru za portret Suzane Rozalije pl. Dienersperg, rojene Markuti, neplemiške žene Ditriha Friderika pl. Dienersperga, ki jo je Franc Ksaver v rodbinski kroniki (1835) zavestno zamolčal, čeprav je bila njegova prednica ona, ne pa prva žena njegovega pradedca. Druga dva portreta »neznanih dam« sta glede na dimenzije bolj verjetno pripadala Adelsteinom.

Pričujoča obravnava 18 portretov Galerije Dienerspergiane je namenjena nadaljnjim, zlasti umetnostnozgodovinskim raziskavam, katerih neizogibni sestavni del bo analiza slik z ultravijolično fluorescenco in infrardečo reflektografijo.

Na enak način kot Galerija Dienerspergiana bo v posebnem prispevku obravnavan drugi del Breznikove zbirke, portreti rodbine Adelstein iz dvorca Dobrnica.

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0052 *Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti* in raziskovalnega projekta J7-50216 *Materialna kultura plemstva na Slovenskem v poznem srednjem in zgodnjem novem veku*, ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije. Podatki, na katerih temelji ta članek, so na voljo v članku in v njegovem dodatnem spletnem gradivu.

Literatura

- Andritsch, Johann. *Die Matrikeln der Universität Graz*. Zv. 3, 1663–1710. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1987.
- Baravalle, Robert. *Burgen und Schlösser der Steiermark*. Graz: Leykam, 19952.
- Frank, Karl Friedrich von. *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum 'Alt-Österreichischen Adels-Lexikon' 1823–1918*. Zv. 3, K–N. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1972.
- Frank, Karl Friedrich von. *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum 'Alt-Österreichischen Adels-Lexikon': 1823–1918*. Zv. 5, Si–Z. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1974.

²¹² Prvi portret z dimenzijami 102 × 92 cm je v inventarni knjigi Narodnega muzeja leta 1934 dobil inv. št. 3770 in je bil leta 1947 odstopljen Narodni galeriji (na seznamu 19. 5. 1947 s št. 57). Drugi z dimenzijami 93 × 73 cm je imel inv. št. 3777, na seznamu Narodni galeriji odstopljenih slik pa št. 185. Tretji portret z dimenzijami 98,5 × 74 cm in inv. št. 3784 bi moral leta 1947 ostati v Narodnem muzeju. Prim. NMS, Stara inventarna knjiga Narodnega muzeja v Ljubljani (št. 2); NMS, Dokumentacija OZUU, akt. 514/46, 19. 5. 1947.

- Golec, Boris. "Der Hudič ist hier zu Hause' – med uboštvo, glasbo, portreti neznanih prednikov, shizofrenijo in evtanazijo: Usoda zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja in njihova kulturno-umetnostna zapuščina." *Zgodovina za vse* 17, št. 1 (2020): 51–100.
- Golec, Boris. "Dobrna – eno stoletje dom potomcev Janeza Vajkarda Valvasorja." *Kronika* 62, št. 3 (2014): 423–60.
- Golec, Boris. "Ludvik Kofler s Koga (1876–1914), eden zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem in imetnik neznanih 'družinskih zakladov'." *Zgodovinski zapisi* 7 (2010): 37–46.
- Golec, Boris. "Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za 'usodno' pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846)." *Zgodovina za vse* 18, št. 2 (2011): 80–91.
- Golec, Boris. "Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja." *Zgodovinski časopis* 61, št. 3–4 (2007): 303–63.
- Golec, Boris. "Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah zgodnjega novega veka – raziskovalni problemi in izzivi." *Arhivi* 36, št. 1 (2013): 85–110.
- Golec, Boris. "Polihistor J. V. Valvasor, njegovi bližnji in daljni potomci: Nova odkritja iz prezrtih arhivskih zakladov." V *Arhivistika – zgodovina – pravo: Vilfanov spominski zbornik*, uredila Tatjana Šenk, 87–105. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007.
- Golec, Boris. *Slovenska posebnost – dvorec Podšentjur v Podkumu: Od nenavadnega nastanka do desetih rodov rodbine Čop*. Ljubljana: Založba ZRC, 2020.
- Golec, Boris. "Trpljenje 'celjskega Wertherja', tosvetne skrbi njegovega sina in uvod v zaton njunega rodu: Spomini dveh Valvasorjevih potomcev baronov Dienerspergov s Celjskega." *Zgodovina za vse* 18, št. 1 (2011): 15–67.
- Golec, Boris. "Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del)." *Zgodovinski časopis* 62, št. 3–4 (2008): 321–54.
- Golec, Boris. "Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (2. del)." *Zgodovinski časopis* 65, št. 3–4 (2011): 292–373.
- Golec, Boris. *Valvasor: Njegove korenine in potomstvo do danes*. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.
- Golec, Boris. *Valvasorji: Med vzponom, slavo in zatonom*. Ljubljana: Založba ZRC, 2015.
- Golec, Boris. *Vzpon in zaton Dienerspergov: Štajersko potomstvo Janeza Vajkarda Valvasorja v luči svojih genealoško-biografskih in spominskih zapisov (1278–1908)*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2017.
- Horvat, Jasna. "Dr. Josip Mal in njegov 'trajen spomenik v Narodnem muzeju.'" V *Predmet kot reprezentanca: Okus, ugled, moč*, uredila Maja Lozar Štamcar, 417–70. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009.
- Horvat, Jasna, in Mateja Kos. *Zbirka slik Narodnega muzeja Slovenije*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2011.
- Krajevni leksikon Dravske banovine: Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.
- Munda, Mirko. "Povojne nacionalizacije in zaplembe premoženja v Sloveniji." *Večer*, 18. 9. 1990, 20.
- Naschenweng, Hannes P. *Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark: Ein genealogisches Kompendium*. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 2020. Dostop 4. 8. 2025, <https://www.landesarchiv.steiermark.at/cms/beitrag/12799919/77967720/>.
- Orožen, Ignaz. *Das Bisthum und die Diözese Lavant. Zv. 2, Das Dekanat Oberburg mit den Seelsorgstationen Oberburg, M. Neustift, St. Xaveri, St. Marti, Sulzbach, Leutsch, Laufen, Riez, Praßberg, St. Michael und M. Nazareth*. Marburg: Selbstverlag, 1877.

- Orožen, Ignaz. *Das Bisthum und die Diözese Lavant*. Zv. 5, *Das Dekanat Schallthal mit den Seelsorgestationen St. Georgen in Skalis, St. Martin bei Schalleck, St. Johann am Weinberge, St. Egid bei Schwarzenstein, St. Pankraz in Ober=Ponikl, St. Michael bei Schönstein, St. Peter in Zavodnje und St. Andrä in Weißwasser*. Graz: Selbstverlag, 1884.
- Pirchegger, Hans. *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte*. München: R. Oldenbourg, 1962.
- Preinfalk, Miha. *Plemiške rodbine na Slovenskem: 16. stoletje*. Zv. 1, *Od Barbov do Zetscherjev*. Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig. *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz: Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.
- Suyer, Vaso. "Skrabar, Viktor." *Slovenski biografski leksikon*. Zv. 10, *Schmidl–Steklasa*, uredili Alfonz Gspan et al., 334. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi576359/>
- Šerbelj, Ferdinand. *Izzvenevanje nekega obdobja: Oris poznobaročnega slikarstva na Kranjskem*. Ljubljana: Narodna galerija, 2011.
- Šerbelj, Ferdinand. "Portreti goriških Attemsov v zbirkah Narodne galerije v Ljubljani." *Goriški letnik: Zbornik Goriškega muzeja* 30–31 (2003–2004): 357–66.
- Vrišer, Andreja. "Noša na portretih 17. stoletja na Slovenskem." *Zbornik za umetnostno zgodovino* 16 (1980): 83–115, XXXIII–XL.
- Vrišer, Andreja. *Noša v baroku na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993.
- Žvanut, Maja. *Slovenci v šestnajstem stoletju*. Zv. 2, *Katalog razstavljenega gradiva*. Ljubljana: Narodni muzej, 1986.

Jožef Breznik's Collection of Aristocratic Portraits in Kog and its Core Component, the *Galeria Dienerspergiana*

Summary

In 1934, the National Museum in Ljubljana purchased a collection of thirty-nine noble portraits from Jožef Breznik, a landowner at Kog near Ormož. The paintings were part of the estate of Antonia Kofler, née Baroness Dienersperg (1855–1908), the former owner of Breznik's property. Half of the portraits came from the Dienersperg family from Dobrna (Germ. Neuhaus) near Celje and the other half from the Barons Adelstein from Dobrnica Mansion (Germ. Guteneck) near Dobrna, where Antonia's grandmother came from. In about 1832, Antonia's grandfather, Baron Franz Xaver Dienersperg (1773–1846), the owner of the Dobrna and Dobrnica mansions, added uniform inscriptions to the portraits at Dobrna. These were the sixteen portraits of Styrian and Carniolan Dienerspergs and two portraits of their relatives from the Hohenwart and Strassberg families, which were given the collective name *Galeria Dienerspergiana*. A single painter is signed, the hitherto little-known Andreas Peric, who was active during the 1770s and 1780s. One of earlier oil paintings was believed to be the

portrait of Regina Constantia von Dienersperg (1689/92–1755), the long-forgotten youngest daughter of the Carniolan polymath Johann Weikhard von Valvasor (1641–1693); however, the painting turned out to be of earlier origin. One-third of the individuals depicted still had to be identified based on abbreviations, surnames and historical circumstances.

The first part of the discussion focuses on the journey that the portraits made from Dobrna in the mid-nineteenth century to Kog about three decades later and from there to Ljubljana in 1934. Apart from the eighteen portraits in the *Galeria Dienerspergiana* (including one that is now missing) and the same number that have been identified as the portraits of the Adelsteins and their relatives, the National Museum also received three currently lost portraits of unidentified women.

Based on the analysis performed from a historical rather than an art historical perspective, the portraits in the *Galeria Dienerspergiana* were painted at very different times. Before uniform inscriptions were added about 1832, some of the paintings also underwent several other interventions.

The portraits are divided into six groups (of between two and four paintings), with each group classified based on a fundamental common feature. The first group (nos. 1 and 2) comprises the depictions of a mother (the now missing portrait) and a son, both dated 1832. The second group (nos. 3–5) features the portraits of parents and a daughter from the end of the eighteenth century. The third group (nos. 6–9) consists of four portraits depicting six members of the Dienersperg family from the Styrian village of Ponikva, dating to the 1730s. The fourth group (nos. 10–13) includes portraits of four older Dienerspergs: one featuring an imaginary person (a sixteenth-century abbot), two a married couple and the fourth a prior—specifically, the son of the husband from the other portrait. The fifth group (nos. 14–16) again features a nuclear family, this time the Dienerspergs from Lower Carniola: the husband and wife and the husband's son from his first marriage. The sixth and last group (nos. 17 and 18) is the most heterogeneous of all, featuring the only two individuals without the Dienersperg surname, who were born more than two hundred years apart.